

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФ. ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ, МИН. ПРОСВЕТЕ: ГОВОР НА ПРОСЛАВИ СТОГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

Д-р М. СПАЛАЈКОВИЋ: СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ДРЖАВНИК И ДИПЛОМАТ

БЛ. ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ: СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ПРОСВЕТНИ РЕФОРМАТОР

НИКОЛА РАДОЈЧИЋ: СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО НАУЧНИК

Д-р СВЕТ. СТЕФАНОВИЋ: НОВАКОВИЋЕВ РАД НА СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

ВЕЛИМИР СТЕФАНОВИЋ: КОНЦЕНТРАЦИЈА НАСТАВЕ

Д-р МИЛОЈЕ МИЛОЈЕВИЋ: НАРОДНО МУЗИЧКО БЛАГО И ЊЕГОВА МУЗИЧКА ОБРАДА

ЂОРЂЕ МАНО-ЗИСИ: УМЕТНОСТ НАШЕ ПРВЕ ОБНОВЕ

П. Ј. ТОДОРОВИЋ: ПОВОДОМ ВАСПИТАЊА У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

ВОЈКА ПРОТИЋ: ЖЕНА У НАШОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ

АНИЦА ШАУЛИЋ: ШТА МИСЛИ НАША ДАНАШЊА ОМЛАДИНА

МИЛОШ П. ПАВЛОВИЋ: СТВАРАЛАЧКА НАСТАВА

БЕЛЕШКЕ:

Д. Г.: РАЗВИТАК ЕВРОПСКИХ УНИВЕРЗИТЕТА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ; „СЛОВАЧКА АКАДЕМИЈА“; ПСИХИЧКИ УТИЦАЈ НА УНУТРАШЊЕ БОЛЕСТИ; ЕВРОПСКО ПАТЕНТНО ПРАВО; ДРАГОЦЕНИ ФОСИЛИ ПРЕИСТОРИСКОГ ДОБА; ХРИШЋАНСТВО У ПОМПЕЈИ

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла о. г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника“ за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник“, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник“.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник“ наставља редовно излагање, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику“ и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник“ даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник“ има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развиту и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник“, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник“ износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник“. Управе народних школа шаљу претплату надлежном зреском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

114619

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК: Д-р ФИЛИП МЕДИЋ, ПРОФЕСОР ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ	ИЗДАВАЧ: ВЕЛИБОР ЈОНИЋ, МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ	
Бр. 10	ОКТОБАР 1942	ГОДИНА LVIII

ГОВОР МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ ВЕЛИБОРА ЈОНИЋА НА ПРОСЛАВИ СТОГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

Госпође и Господо,

Окупили смо се да прославимо стогодишњицу рођења Стојана Новаковића. Из говора који ће наши еминентни јавни радници одржати чућете о Стојану Новаковићу као књижевнику, научнику, просветном реформатору и државнику.

Име Стојана Новаковића и његово дело свима је вама познато, али освежење успомене на њега данас претставља не само одавање дужне поште једном врлом родољубу и неуморном народном трудбенику већ и нешто много више. Наиме, Стојан Новаковић припада плејади оних великих синова српских, који су смисао свога живота тражили и налазили искључиво у несебичном раду на добро свога народа. Само благодарећи њима српски народ био је у стању да се одржи и опстане.

Судбина нашега народа никада није била лака. Она је била условљена геополитичким положајем земаља у којима су се Срби доласком на Балкан настанили. На овоме тлу, кроз које води пут из Европе у Азију и обратно, није било лако створити државу. Лош теже је било очувати је. Ако је то српски народ, кроз патње и борбу ипак успевао, он је тиме пружио доказ своје животне снаге, своје државотворности, али и велике мудрости својих вођа.

Нарочито данас треба ударити гласом на то да су се Стојан Новаковић и остали неимари Србије одликовали великом државничком мудршћу. Мудрост, то је нешто више од памети. Памет нас може варати, па и преварити, али мудрост никада. А да човек буде mudar, потребно је да буде не само паметан већ и дубоко етичан.

Сви највећи филозофи света сложни су у томе да је љубав највећа манифестација праве духовности и моралности. Тек кроз несебичност и самопрегор човек постаје човек у правој смислу

речи. А Стојан Новаковић и сви неимари Србије, знани и незнани, фанатично су волели свој народ и своју земљу. Волели су их из дана у дан, не речју већ делом, до потпуног самозаборава. Та њихова безгранична љубав оплеменила је њихову памет и уздигла је до мудрости.

Баш кроз дело Стојана Новаковића човек може да види да су неимари обновљене Србије, при ударању њених темеља, поступали исправно када су се трудили да нови народни живот заснују на здравим традицијама прошлости. То је њиховом родољубљу и отачаствољубљу давало садржину и смисао.

Нажалост, доцније, нарочито за протеклих двадесет година, на чело нашег народа избили су људи који су, — у жељи да се што пре изједначимо са осталим „напреднијим” народима, како се то говорило, — одбацивали и народну традицију и национализам. На тај начин створена је у нашем народу духовна пометња, у којој лежи један од главних узрока нашег пада.

Да бисмо искупили њихове погрешке, да бисмо спасли свој народ, да бисмо му обновом Србије обезбедили достојно место, биће потребно да се угледамо на Стојана Новаковића и остале неимаре Србије. Мораћемо као они бити мудри, и као они волети свој народ и своју земљу више свега.

Велибор Јонић

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ДРЖАВНИК И ДИПЛОМАТ

Ви ћете се, Госпође и Господо, можда зачудити да један обичан дипломат говори о Стојану Новаковићу, у овако изузетно озбиљним тренутцима, поред толиких наших академика и историчара којима би баш данас била дужност, као стручним националним педагозима, да објасне нашој омладини сав значај тога великог Србина, његовог учења и његовог државништва, из којих научна и национална мисао шиба, у снажним и широким млазевима, као из непосредног и непомућеног врела народног живота.

Замољен, ја сам врло радо пристао да говорим о Стојану Новаковићу као државнику и дипломату, прво зато што ми се на тај начин дала могућност да испуним у садашњим приликама једну патриотску дужност, говорећи отворено српском народу, онако као што би и сам Стојан Новаковић говорио, без обзира да ли ће се замерити овој или оној групи у земљи или ван земље. Друго, сматрао сам да је мени, као дугогодишњем дипломатском службенику, можда и дужност узети ма и најскромније учешће у овом свечаном чину и, у име некадашње српске дипломатије, бити тумач њених осећаја пијетета према заслугама нашег великог учитеља. И треће, желео сам да се и својим личним признањем јавно одужим сени Стојана Новаковића који је био мој први учитељ у дипломатији.

Кад је крајем 1900 године Новаковић наименован за српског посланика у Петрограду, он је изабрао мене за свог секретара. То је био мој први положај у државној служби и мој први корак у дипломатској струци. У тој високој школи Стојана Новаковића провео сам четири године. Нарочито су вечери у српском посланству биле испуњене разговорима о историји и књижевности, о међународној политици и дипломатији. Збирка тих успомена — кад би постојала — могла би се назвати „Петроградске вечери“. Али постоје само ови набацани одломци које сам за данашњи дан и ради вас написао.

Немојте од мене очекивати неко предавање у оквиру биографске и библиографске учености. То је посао других. Кад је и колико пута Новаковић био министар просвете, претседник владе,

посланик на страни, кад је и из које гране народног живота изишло ово или оно његово дело, — то су мртви детаљи и ја их се можда више и не сећам. Ја ћу вам говорити о Стојану Новаковићу као ЖИВОМ човеку у коме су научник и државник, човек од књиге и човек од акције, нераздвојно повезани. У једној бледој али лично снимљеној слици, ја ћу вам изнети неколико својих утисака из непосредног додира са њим, а не безличну и посредну анализу својих ранијих или доцнијих сусрета са његовим списима. Једном речи, покушаћу да вам претставим живог Стојана Новаковића, онаквог какав је он остао у мојим још увек свежим успоменама на Петроградске вечери.

Висок, сувоњав, више озбиљна него строга изгледа, са дубоким проницљивим погледом из малих очију обасјаних светлим наочарима, хумано предусретљив и услужан, стојички честит и лојалан, како у речима тако и на делу у свима тренутцима живота, Стојан Новаковић је био класичан тип правог српског домаћина у кући, скромног, отменог и европски културног господина ван куће. На њега би се могли, у подједнакој мери, применити ови редови које је он сам извукао из најскривеније дубине свога срца и посветио успомени своје покојне супруге, госпође Јеле Новаковићке: „Много је држала на старе друштвене народне обичаје и на ред њихов, ни свеколико вејање нових скептичких мисли... није њу могло поколебати... са меланхолијом је гледала јурњаву и отимање о одличне положаје и о дохотке у нашем политичком животу... Искрено је љубила свој народ одушевљеном оданошћу све до краја, па је жалила што сувише безобзирно утркивање и борба не могу народ подићи на ону висину која би одговарала истинитом и искреном родољубљу. У ову карактеристику отмене српске госпође старинскога типа улази и оданост вери и цркви.“¹⁾

Невероватно вредан, Новаковић је био и неисказано скроман. Тим особинама провејавало је цело његово биће и одавало потпуну душевну мирноћу, као одблесак оне чврсте воље и унутарње равнотеже која се огледа у истрајности свих његових подухвата. Никаква слава, никаква власт, никакви успеси нису могли да поремете те основне црте његовог карактера. У својој доброћудној скромности, он је сам највише потцењивао своју вредност и своје заслуге. Међутим, у целој нашој историји могли би се на прсте избројати Срби који би се, било као државници било као културни претставници свога племена, могли поредити са Стојаном Новаковићем. Мало после, ја ћу то и потврдити једним неочекиваним поређењем на које не бих смео ни помислити за живота Стојана

¹⁾ У предговору једног превода С. Новаковића са руског (А. В. Дружинин, ПАУЛИНА САСОВИЦА, Мостар, 1908).

Новаковића, знајући да његов култ скромности никад не би допустио такво поређење. Али пре тога поменућу узгред оне његове критичаре који, у својој пакосној нескромности, мисле да ће задржати за себе онај највиши пиједестал који припада само Стојану Новаковићу.

Још од самог почетка бивше Југославије запажено је и код Срба, како у књижевности и науци тако и у политици, подмукло увлачење оног интернационалног модернизма који, са истом дијалектичком методом као и Марксов „Историски материјализам“ и са истом нескривеном тенденциозношћу, претреса и процењује прошлост као и све оне који су, било својим знојем било својим генијем, изграђивали ту прошлост. И кад ти модерни неимари нису могли да порекну све заслуге Стојана Новаковића, а на првом месту обимност његове делатности, они су му одрицали оригиналност у концепцијама и генијалност у стварању.

Новаковић је могао сам себе потцењивати. Његова је скромност била један изражај његове величине. И никад он мени није изгледао већи него једне вечери после посете Николе Пашића који се тада бавио у Петрограду због својих приватних послова и често похађао Новаковића.

— Ја сам ту скоро при крају живота, говорио ми је Стојан Новаковић, тихим гласом, као да се сам себи исповеда... и све више увиђам да сам живот промашио. Ја нисам ни прави државник ни прави научник. хтео сам да будем једно и друго, јер су ме и политика и наука привлачиле. Али то није било могућно. Требало је ићи само једним путем. Ето видите Пашића...

Нагађајући његову мисао, ја му упадох у реч, нагласивши да је Пашић само државник јер, и да је хтео, није могао постати и научник, пошто је био створен само за политику. Док ви сте, наставих ја даље, и државник и научник. Као државник ви већ имате великих заслуга у области спољне политике, а можда још и већих на пољу просветне политике. А као научник...

— Не, не, прекиде ме Новаковић. Ја сам дао све што сам могао, и шта сам од себе створио? Ни научника, ни државника.

Поред скромности, био је код Стојана Новаковића још један други узрок тога потцењивања самога себе. И сам пун неуморног прегалаштва у давању потстрека народном животу, он је, у својим размишљањима о физиолошком процесу друштвене еволуције, стављао људе од акције изнад људи од науке, јунаке и државнике изнад научних и књижевних мољаца. У нашем јавном животу, он је придавао политичкој улози једног Илије Гарашанина, једног Јована Ристића, једног Николе Пашића, много већи историски значај него свима културним сарадницима њиховог времена. Оче-

видно, такво схватање није било ни рационално основано ни историски оправдано. Сваку величину треба посматрати у перспективи извесне удаљености и онда тек донети суд о њеној трајности или њеној пролазности.

Пашић је био политичар, и ништа више. И шта је остало од његове толике политичке делатности? Била је довољна једна кобна ноћ, једна завера шаке безумника од 27 марта, да се потру сви успеси најмудријег међу нашим државницима. Посматрана не само са исте даљине, него са све већег растојања, визија Стојана Новаковића, напротив, све се више шири у свима димензијама простора. Државе је нестало, државне границе су збрисане, али је српски народ остао, и у њему не само данас него и у најдаљој будућности трагови и утицај Новаковићевог стваралачког делања биће увек несравњено осетнији и плодотворнији него пролазни и већ ишчезли резултати најуспешнијих државничких комбинација Николе Пашића.

Политика пролази, а наука остаје. У томе ће увек бити преимућство великог научника или књижевника над великим државником. Реткост је, нарочито у нашој историји, да су обе особине удружене у једном истом лицу. Свети Сава је, у нашој средњевековној историји једини, а у нашој историји уопште и најсветлији пример те двоструке генијалне функције испуњене једном истом личношћу у служби народу. Свети Сава је био нешто више и од свога оца, и од своје браће, и од свих њихових потомака, који су били само велики државници. Немања, Стеван Првовенчани, Цар Душан, сви су они материјално уобличавали душевне изражаје и расне особине свога народа, сви су они зидали цркве и манастире, подизали села и градове, стварали државу и помицали државне границе. И шта је остало од њих? Међутим, Свети Сава је био и велики државник и велики књижевник. Као државник, он је помагао и оцу и браћи својим организаторским способностима у унутрашњим пословима, а својим дипломатским мисијама у спољним односима. Као књижевник, он је, ширећи хришћанску просвету међу Србима, спојио у једну живу органску синтезу веру и народност и тако поставио вечне темеље српском национализму. Духовна дубина тих темеља је толика да се, поред сјајне народне прошлости која се на њима уздизала, сва досадашња као и будућа култура српског народа не може без њих замислити. Као народни просветитељ, Свети Сава је положио једном за свагда основе српској духовној традицији у школи и породици, и утро оне светле путеве које Срби не могу, без смртне опасности за свој опстанак, више напуштати и блудети радознало по туђим вратоломним и каљавим странпутицама. Народ, који познаје сву величину своје

политичке и културне прошлости, умеће да цени себе и своју творачку моћ, и неће пожелети да иде туђим путем нити се лакомити за обманљивим и грешним начином туђег живота.

Сви наши велики људи, који су доиста кренули народни живот напред, ишли су трагом првог српског просветитеља. После Вука и Даничића, Стојан Новаковић је један од најглавнијих духовних изградитеља српског национализма у деветнаестом веку. Сва тројица су, својим благодатним трудом у прошлом веку, толико задужили српски народ да ће остати као три средишња стуба народног просветног живота догод буде српског племена. Сваки је од њих унео свој део у живу духовну садржину српског националног бића. Ниједан од њих није одвајао народни језик од народне традиције и књижевности, ни народну традицију и књижевност од народне душе. Нарочито је Стојан Новаковић истицао потребу те духовне везе у научном испитивању народног живота и његових спољних изражаја у нашој културној и политичкој прошлости.

Обилата и разноврсна делатност Стојана Новаковића носи отисак његовог непрекидног стремљења да служи у исто време и науци и народу. Он није одвајао свој научни стручни идеал од општег идеала народне заједнице. И рекли бисмо, да је код њега са успоном његове стваралачке моћи државник све више руководио научника. Он није издвајао историју и филологију од народне књижевности и народне душе. То духовно јединство сродних али ипак стручних дисциплина одржавао је у њему урођени гипки државник много више него израђени строги научник. У културној историји српског народа остаће, као најлепша тековина деветнаестог века, за коју све заслуге припадају Вуку Карацићу, Ђури Даничићу и Стојану Новаковићу, — СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК. Њиме се Новаковић не само као родољуб поносио него и као државник служио за ширење српске писмености и српске идеје у Јужној Србији. У привлачној моћи нашег језика за све јужне Словене, Новаковић је налазио јаку подлогу за нашу националну пропаганду у Турској.

Као историчар, Новаковић је испитивао дух српске државне и српске социјалне мисли у прошлости; као државник, он је извлачио из историје потребне закључке ради њихове примене на политику. Стара српска држава политички је изграђивана на темељима етничке заједнице и светосавског православља као и на рушевинама Византије, а социјално на подлози српског села и задружних облика српског домаћег живота. Новаковић је закључио да је српску државну замисао пресекла турска најезда са истока, а српску социјалну традицију познија најезда инди-

видуалистичких идеја са запада, и да треба оба та узрока отклонити као први услов за обнову српске државне и српске социјалне мисли. Државнику није било тешко, у вези са тим смерницама, одредити и практичан програм наше спољне и унутарње политике: зауставити споља пропадање српског племена а изнутра распадање задружнога и српском народу од старина својственог начина живота. Главни задатак просветној политици мора бити јачање српског национализма, а социјалној сузбијање западњачког политичког и привредног индивидуализма који је, пресађивањем страних либерално-економских установа из приватнога и јавнога права, већ био дубоко начео и нашу задругу на селу и нашу заједницу у граду.

Познато је с каквом је љубављу Стојан Новаковић испитивао и проучавао, не само као историчар него и као социолог, порекло и организацију нашег села у старој српској држави. Он је закључио да српско село није имало никад ништа заједничког са примитивним аграрним комунизмом као руски „мир”, него да је постало и развијало се вековима на крвној подлози породице и задруге. Улога и значај нашег села у народном животу не могу се никад довољно нагласити. У историји Првог српског устанка и у првим напорима за обнављање наше старе државе главна улога припада селу а не граду. То се исто може рећи, и после наше последње катастрофе, о заслугама нашег села у борби против комунизма убаченог са стране. Сад више него икад научна расправа Стојана Новаковића о српском селу има значаја, јер је и сувише јасно каква је улога самом судбином нашег народа намењена нашем селу у будућем препороду и обнови садашње српске државе.

По суштини своје природе, Стојан Новаковић је, у ствари, био понајпре државник па тек после све друго, то јест филолог, историчар и књижевник. Он се, у току свога многостраног стварања, увек чврсто придржавао државничког гледишта. Он је државнички гледао и на историју и на књижевност, па и на саму филологију. Као филолог, он није упадао у погрешку старе школе која је сву ерудицију у филологији сводила на етимологију. Проблем речи је, нема сумње, један од основних проблема човечије душе. Са њим је у најтешњој вези однос нашег духа према моралном закону и умној истини. И библијски, била је у почетку „реч” ЛОГОС као најактивнији принцип у стварању света. Реч је „дело”, не само по унутарњој функцији говорних органа који врше извештај физички и психички напор, него и по спољним последицама које могу добро или рђаво делати. Говор је не само битна психолошка него и најглавнија физиолошка разлика између

човека и животиње. Код човека, и само код човека, претставе и појмови се претварају у речи, али временом и саме речи замењују појмове и претставе из којих се рађају правилна или неправилна осећања, добре или наопаке радње. Ми стварно и мислимо понајчешће речима, а етички нема ни једне речи која не би у исто време значила и једну радњу, било добру било рђаву. Код примитивних племена нема чаробније моћи од моћи речи; она ставља човека у непосредну везу с натприродним силама. Код културних народа нема опасније злоупотребе од злоупотребе говора: она је — више него и глад, и болест, и беда — узрок највећих људских несрећа. Људи се жучније препиру и више мрзе због увредљивих речи него због неслагања у мишљењу. Колико зле речи могу да значе и зле радње, најбоље показују погрдни изрази и псовке. Лингвист још и може да буде равнодушан према њима, али не и државник.

Стојан Новаковић је и на историски проблем гледао другачије него ранији српски историци. И доиста мало је тако тешких проблема као што су они које историја треба да решава. Историк наилази скоро на исте тешкоће на које и државник. И један и други се труде да објасне прилике једног народа у једном периоду социолошким тумачењем њихових узрока и њихових реакција, само с том разликом што се историчар ограничава на теориско излагање тих прилика и њихових узрока, док државник покушава да их и практично измени. Ако се државник превари, сва стварна одговорност пада на њега; али и историк носи извесну моралну одговорност, ако је ма чим допринео погрешним закључцима државника. Стојан Новаковић је најбољи доказ колико историчар, кад је у исто време и државник, јасније и правилније схвата и тумачи прошлост, као што и државник, који је уз то још и историчар, поузданије и потпуније решава народне и државне проблеме, познавајући свестрано из историје свога народа њихове узроке и њихове везе са прошлошћу. Историја је учитељица живота. Или бар то треба да је. Стога је и највиша дужност историчара као и државника да увек служе своме народу. Без те основне идеје о финалности не само у историографији и социологији, него и у књижевности и уметности, не може се за мислити никаква здрава и истинита оријентација. Стога је Стојан Новаковић и на лепу књижевност гледао државнички. Он је допуштао реализам у роману, али не и груби а још мање скарадни натурализам. Реч је дело, штампана књига је такође дело, можда најмоћније, најтајанственије и често пута најштетније од свих људских дела. Роман треба да служи, као и поезија, моралном уздизању човека, а не да распирује најниже страсти у њему, ширећи умни и чулни разврат у друштву.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

„Ја и сад мислим, нарочито зарад наше мушке и женске омладине — пише Стојан Новаковић на неколико година пред смрт — да лепа књижевност не треба да остане само фотографски апарат, којим се живот, уметнички и без икаква задатка, снима такав какав је, него мислим, да она никад не треба да изгуби своје васпитачке задаће. По околностима у којима наш народ живи, та је страна, може бити, потребнија него другде.”¹⁾

За њега је књижевност, као и свеколика уметност, имала да служи народној заједници, дакле људима. Све што човек ствара треба да служи човеку. И ја мислим да ту лежи и морална и социјална истина. Шта више човек се труди да потчини себи и оно што он није створио, на пример природу, њене снаге и њена богатства. Ја нисам присталица егоцентризма, јер ми не можемо да разрешимо ни из далека загонетку финалности људскога бића, и не знамо какво је место и улогу провиђење доделило човеку у општој појави материјалног и духовног света. Али оно што знамо и што видимо, то је да се човек сам понаша и ради тако као да је он доиста центар свеколиког створеног света. Сва стремљења у човеку уперена су томе циљу: човек ХОЋЕ да постане средиште васионе и влада се тако као да је она због њега створена. Можда се, на крају крајева, он не вара. Ако има право, онда у тој његовој илузији лежи и метафизичка истина. Рационално, то је нерешљива тајна у којој се можда крије и прави смисао живота. Ко би имао кључ једнога — имао би кључ другога.

*

Сазнање историских узрока наших најтежих потреса и поремећаја у прошлости довело је Стојана Новаковића, и као научника и као државника, до овог потпуно реалног становишта у области практичне политике и владавине: пошто су сви конци државне власти сконцентрисани у рукама једнога човека, а сви извори државне снаге у мишицама целога народа, способност код владоца и сложеност код народа два су првобитна услова за благостање у држави. Али како да се то постигне?

Са неограниченом љубављу Новаковић је продубљавао особине свога народа. И као озбиљан и строг судија запазио је поред врлина и мане. Он је осудио једну кобну црту у карактеру наше старе властеле као главни унутарњи узрок пропасти наше средњевековне државе. Већ пре њега, наш је народ жигосао ту црту познатом клетвом: великаши, проклете вам душе! Али клетва није ништа помогла. Српска интелигенција и српски политичари

¹⁾ Поговор у наведеном преводу.

наследили су стару српску властелу, а са њом и старе српске мане — ЗАВИСТ И НЕСЛОГУ. Ништа није било тако мрско Стојану Новаковићу као те две ружне особине. Њима је он приписивао национални дефетизам свих „политичких кукавица“, како је он називао куртизане и демагоге. Једни ласкају владоцу, а други народу. Сваки од њих обмањује суверена коме се клања. И тако се у држави стварају два извора власти, што и сам народ осуђује као ненормалну појаву, јер „једна земља а два господара, нит' је било нити може бити“. И владоцу и народу мора се увек храбро говорити и истина у очи рећи — тако је у свакој прилици поступао Стојан Новаковић. Време ми не допушта да наведем неколико карактеристичних епизода из његових односа са краљем Миланом који га је више ценио него волео.

Претерано строг и неправичан судија према самом себи, Новаковић је био строг али правичан према другима. У политици је временом постао још и строжији него у књижевности. Томе је било више узрока. Поменућу само, као један од последњих, његово опште разочарење које је владавина последњег Обреновића код њега створила. То су биле баш оне неколике године које је у Петрограду као посланик провео. Њему је било тешко подносити неугледност Србије тога времена и неплодност њену како на политичком тако и на културном пољу. Кад би се тренутно и појавио какав сумњиви весник ведрије будућности, Новаковић би са поузданошћу и потсмехом искусног судије, имао обичај да каже: „Целог лета једна репа, па и она црвљива“. У тим часовима суморног расположења, он ми је често пута с меланхолијом, али не и без ироније, говорио о нашим интелектуалцима и њиховој политичкој романтици. Издвајао је само Николу Пашића кога, уосталом, није сматрао за интелектуалца. Оно што га је највише приближило Пашићу, то је трезвено политичко расуђивање и природна простота Пашићевих концепција како у спољној тако и у унутрашњој политици.

— Овај ми се човек допада, рекао ми је Новаковић после једног подужег разговора с Пашићем о будућем српском уставу... Из њега веје неки здрав, једар и сиров реализам. Он никад не губи везу са животом на земљи, додир са људима онаквим какви су, док остали наши политичари зидају куле у ваздуху. Они живе као у некој историјској обмани и из заклона тога варљивог илузионизма не виде стварност. Да ли ће се икад отрезнити? . . . Срби су добри песници, али рђави политичари. Ми, као и све донкихотске сањалице, дању нападамо на ветрењаче, а ноћу посматрамо догађаје у свету са зидина наших кула и замака који постоје само у царству наше маште и наше епске поезије. Ми

смо као неки пропали племићи којима ништа није остало од славних и богатих предака, сем голе успомене на старину њиховог порекла. Ми живимо стално на рачун Душановог царства и козовских јунака, док око нас свуда куља стварни и сурови живот. У ствари, ми смо мали сељачки народ који треба да избије много штошта себи из главе. Ми се морамо лечити од наше болесне романтике, јер нам она може сасвим помутити и ово мало памети што нам остаје. Мало мање фантазије у нашим усијаним главама, а мало више озбиљности у схватању правог нашег положаја и у владању собом . . .

Године су прохујале од тог времена, али су моје успомене на Петроградске вечери остале увек свеже и поучне. И кад год би наш народ запао у какву тешку ситуацију, ја сам помишљао на Стојана Новаковића и питао се како би он у том случају поступио и шта би говорио. Пре наше последње катастрофе, уверен сам, он би свим силама одвраћао српске политичаре од сваке непромишљености, а нарочито од сваке ратне авантуре.

— Све, све, само не у рат, говорио би им он . . . Сачувајте земљу и народ, ма и по цену најтежих дипломатских жртава. Сваки рат значио би за државу смрт, а за српски народ смртни ударац. Држава се може само у миру одржати. А изнемоглом српском народу мир је потребан као насушни хлеб да се, после толиких губитака у прошлим ратовима, поврати и поново стане на ноге. Ако вам није стало до државе, дужност вам је да бар водите рачуна о судбини српског народа који је из првог светског рата изишао и сувише проређен, а у другом би могао бити и сасвим истребљен . . .

После катастрофе, Новаковић би, сећајући се народне клетве и не штедећи ничију осетљивост, узвикнуо:

— Великаши, проклете вам душе! Ви сте лакомислено проћердали једно велико наслеђе, једно још веће и славом увенчано име, а са тим именом и један највећи морални капитал који је икад једном народу био од Бога подарен. Нека вам садашња народна несрећа, највећа и најтежа у нашој историји, служи у будућности као вечна опомена . . .

Ја бих испунио само упола своју дужност према српском народу и промашио бих главни смер овог предавања, кад не бих, за ово пола минута времена што ми још остаје, одговорио и на питање: шта би Стојан Новаковић сад и делом урадио за спас свога народа. Он се јамачно не би, као многи други интелектуалци, повукао у „кулу од слонове кости” и сав предао својим омиљеним студијама, посматрајући равнодушно општу пометеност, као да се за српски народ не поставља сваког тренутка питање „бити

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI

или не бити". Он би непрекидно опомињао Србе, као што ради и генерал Недић. Он би им од јутра до мрака говорио:

— Народе, отварај добро очи . . . Никада ти у свој твојој прошлости није претила овако очигледна опасност да те сасвим нестане. Гледај трезвено на садашњицу и ни за тренутак не забрављај да нам је сад свима једини задатак: спасти Србију. Не поводи се више за туђим интересима и не падај у најопасније заблуде јер, ма ко да победи у овом рату, шта то теби вреди ако дотле ти већ изгубиш лудо и за другог своју главу. А та опасност, докле год рат траје, није искључена. Она се може избећи једино разумним држањем целога народа, а никако безумљем појединих пустолова.

Д-р М. Спалајковић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО ПРОСВЕТНИ РЕФОРМАТОР

Стојан Новаковић, министар просвете Србије у годинама 1873, 1874/75 и у раздобљу од 1880 до 1883, припадао је врсти одличних и способних људи српских које је српски народ избацио у своје вођство током свог динамичног 19 века. Та врста људи имала је своје родоначелнике и претставнике међу владарима и првосвештеницима, међу књижевницима и научницима, међу државницима и војсковођама, међу дипломатама и васпитачима, међу политичарима и економистима. Снага националне воље српског народа ковала је за своје нарочите циљеве вођствену интелигенцију која се у свом личном животу смерно и смислено покоравала законима општег народног дела. Понекад изгледа да је у том за наше данашње погледе срећном добу било довољно да човек припадне том вођственом типу у коме је пробуђена земља откуцавала свој ход, па да човек који тој врсти припада ни у ком својству и ни у којој функцији не подбаци, барем не у односу на крупне и главне задатке. То је био и случај Стојана Новаковића. Било да је скромни песник полетарац, уређивач часописа, да ради своју српску библиографију, врши објављивање законика и биографија српских, било да ради научно извиђачки посао својих историских расправа или кулучи на послу граматичара и лингвисте, и као дипломата и као политичар, а исто тако и као министар просвете он непрестано живи и дела на линији националне савести, и, као и многи његови саврсници, он се својим целокупним радом и сваким појединим актом уклапа у велико напрезање нације и служи му озбиљно, предано и са снажним дометом.

Баш због те његове истинске службе тешко је код Стојана Новаковића издвојити поједине секторе његове делатности. Његова права слика добија се тек онда кад се Стојан Новаковић узме у целини као личност духовног и јавног живота свога времена. Са својим ликом интелектуалца и научника, са својим животом посвећеним раду у небалканским сразмерама, Стојан Новаковић није никакав разбарушени револуционар ни човек барикада. Па ипак је он један од најплеменитијих израза и изразитеља српске народне револуције свога времена. Јер је и та

револуција била сва конструктивна и државотворна, и њени устанци и ратови били су надахнути жељом грађења а не разарања. У њеној служби и потхвати државника и акција просветитеља, какав је био и Стојан Новаковић, а исто тако и учешће народних маса били су манифестације једне, и нагонске и свесне, заједничке воље народа и његове интелигенције, воље да се из рајетинства изађе у грађанство, из расутости у поредак, из недржавности у државност, из подживота у пун живот, из балканског подземља у европску хијерархију. Што више одмичемо од првих устанака који су добили свог сјајног тумача у Стојану Новаковићу, и који су били само први афекти, с људима који су нагонски пошли за сигурним циљем, све више се на ватри исте велике тежње остварује у интелигенцији српској свесно делање и производи се тип српског вођственог човека који располаже модерним формулама, савременим оруђем духа и жилавом организационом способношћу.

Такав претставник те интелигенције је и Стојан Новаковић као министар просвете. Иако долази млад за министра, први пут свега са 31 годином, он је потпуно формиран човек. Његове формуле су одавно готове, његово оруђе духа спремно да му у фином занату одлично послужи, његова организациона способност и његова радна снага моћне су и усредсређене. Човек се понекад у чуду пита како су ти људи брзо а успешно сазревали. Али ако се помисли на време у којем је покољење Стојана Новаковића сазревало, види се да је било довољно и ватре и олује да се под њима брзо и мушки стаса. Прва младост тога младог министра прохујала је између његовог припадништва покрету омладине с једне стране, а у посматрању мудрих напора племенитог кнеза Михаила и у доживљају његове трагичне погибије с друге стране. Сазревање тога министра просвете пада у значајно време кад елита српског народа први пут поставља себи и српском друштву питање односа према Европи, односа српског духовног и друштвеног тла према европским установама и утицајима. То је прво покољење које Европу и свет не доживљава само као спољно-политичко питање него и као унутрашњу дилему свога духовног бића. Та дилема је стално присутна при формирању модерних установа код нас; у свима питањима бирократије и уставности, самодржавља и владе народа Европа игра улогу и ствара у модерном Србину друге половине 19 века дилеме које га раздиру и гоне га напред, стварају од његове душе и од његова духа поприште унутрашње борбе и суделују у формирању његова лика.

Намеснички режим после смрти кнеза Михаила био је режим просветитељства. Његови министри просвете унапређују кнез-Михаилову културну линију са више научне поткрепљености и убеђености. Интелигенција српска тога времена нарочито је заљубљена у науку тадашње Европе. Идеје те науке још су за извесно време рационалистичке и духовне и полазна им је тачка да првенство у напретку припада идеји, уму и духу. Оне су у суштој противности са историским материјализмом који ће се деценију доцније, сумњивом заслугом Светозара Марковића, сручити жестином правога отрова и на нашу примитивну, а доцније у својим патријархалним темељима поткопану средину. Људи Новаковићева времена и кова, кад су били просветитељи, веровали су још у народну свест и у васпитне функције просвете, веровали у благодати и сигурне резултате просвећивања народа. У ред тих људи спада и непосредни претходник Новаковићев за време намесничког режима др. Димитрије Матић који је својом концепцијом културног и широко образованог човека припремио пут реформи Стојана Новаковића.

Пред његов долазак за министра просвете просвећеност у Србији изгледа овако: око 500 основних школа са 620 учитеља и 22.000 ђака; 18 виших и нижих гимназија и реалки, од чега само две потпуне, са 109 наставника и 1700 ђака; једна учитељска школа са 60 ђака; једна богословија са 280 ђака; једна виша женска школа са 230 ђака и Велика школа са 3 факултета и око две стотине ђака. Ни у погледу зграда, ни у погледу квалификованих наставника, а ни иначе та слика опште српске просвећености није у то време била много задовољавајућа и зато није никакво чудо што су људи као Матић и Новаковић покушавали да својом реформом обухвате све гране народне просвете. Међу најзначајније потезе Стојана Новаковића спада свакако његова реформа основне наставе. У инструкцијама од 1844 године предвиђено је да се у основним школама српским спремају ученици — па чак и ученице до 10 година — у циљу да буду, као што се занимљивом формулом онога времена казало, „добри хришћани, честити људи и корисни грађани“. Али нигде није наређено да се школе морају подизати. Тек 1857 наређено је да се у свакој општини мора подићи школа. Заслуга Стојана Новаковића лежи у томе што је у закон од 1882 — који је издао за време свог трећег министровања али на којем је радио и за време свога ранијег министровања — унео модерно начело о обавезној настави све деце у основним школама. Свега једна реченица у том закону — али добро садељана — претставља огроман скок у просветној концепцији не само тадашње Србије него и многих земаља њене

врсте. Језиком који је лишен зачучасте модерне терминологије и за којим човек чезне кад чита понеки такозвани напредни наш закон, стоји ту у чл. 34: „Свако дете које живи у Србији дужно је походити школу кроз шест година, по одредбама овог закона”. Дакле не само модерно начело обавезне наставе него још исто и начело вишег народног школовања, шестогодишњег, прокламовано је ту са пуно смисла и са широким погледом на ствари наше просвете. Нажалост то начело обавезног вишег народног школовања није нашло своју широку примену у Србији ни до данас, јер је већ 1898 основна настава опет реакционарно враћена на четири године, а доцније, и кад се пошло Новаковићевим путем, није се имало довољно његове решености да се ово начело у живот спроведе.

Новаковићева три министровања у просвети треба узети у целини јер су његове идеје просветне реформе у Србији носиле стално обележје не само једне постојане и упорне концепције човека од струке него једног убеђеног просветитеља који се у своме министровању руководи идејама једног дубљег погледа на свет. Он годинама ради на својим замислима школске реформе да би их после у даном тренутку свога министровања зрело остварио. Тако он се у основној настави не зауставља на помешном закону него обухвата и наставне планове за нижу и вишу школу, израђене са великом брижљивошћу и у детаљима такве да би се њихова примена и данас могла пожелети. Великим бројем расписа он се брине о многим стварима основне школе, о ученицима и наставницима подједнако. Њему је много стало да се матерњи језик негује онако како он то замишља, али исто тако да се ученици пристојно владају и у школи и у цркви. Он се брине о подизању школа, о зградама и о огреву, о чистоћи и о намештају у школама, он се стара и о школским одборима и о продужним школама. Исти је случај и са гимназијама и реалкама. Поред тога што трипут допуњује закон о гимназијама, а двапут закон о устројству реалке, он својим правилима и расписима улази минуциозно у питање о полагању професорског испита које је за оно време било врло значајно, даје наставне планове за гимназију и реалку, поклања врло присну пажњу телесном васпитању у школама, а исто тако регулише и многа питања унутрашњег реда у школама, дисциплине, похођења цркве, изостанака ученика, правилног оцењивања итд. Мења и закон о устројству учитељске школе и поред оне у Крагујевцу установљава Учитељску школу у Нишу. Вишој женској школи даје нови наставни план и пети разред и допуњује наравно и овде основне потезе мноштвом расписа и наредба. Даје модерно устројство школском надзору

у основним школама јер су секретари Министарства који су дотада вршили тај надзор чинили то понекад тако да су пролазили земљом без много плана а понегде испитивали ученике и оцењивали наставника и не силазећи с коња . . . Тадашњи министар просвете био је и министар црквених послова. Као такав он мења и закон о устројству богословије, даје правила унутрашњег реда у богословском општежитију, доноси осим тога закон о уређењу свештеничког стања у коме поправља материјалне односе свештеника. Он је уопште имао много социјалног осећања за сталеж свештеника, учитеља и професора. Законом о учитељским платама знатно је побољшао учитељско стање. А исто то учинио је и са професорима. Било му је стало до тога да се наставници не баве споредним занимањима него само својом школом. И било би добро кад би српска просвета у свим временима могла и ту да послуша свога одличног министра од пре 60 година. Професор Велике школе, кад је дошао за министра, сећа се и ње и допуњује јој закон два пута отварајући нове катедре и форсирајући учење страних језика. Карактеристично је да се Новаковић много бавио питањем како да наставници гимназија на самом универзитету добију спрему за практични педагошки и методички рад са ђацима, дакле мислио о ономе што и данас претставља један од крупних нерешених проблема наше школске политике. А сасвим је природно да ће такав један човек који — место са положаја кнежевог и државног саветника, помоћника министра или касационог судије као што је то био случај са његовим друговима министрима — долази за министра просвете са скромног положаја библиотекара Народне библиотеке, посветити пуну пажњу установи из које долази. Законом о Народној библиотеци и Музеју подижу се и ове важне српске установе на степен који су заслуживале.

Двадесет и три закона, двадесетак наставних планова, програма и правила и око 60 наредаба и упутстава дао је Стојан Новаковић за време своја три министровања од скоро пет година.

Његово старање за просвету је систематско, готово би се могло рећи једним данашњим много употребљаваним изразом планско. Оно никад није диктирано никаквим опортунизмом ни демагогијом, никаквом жељом за ефектом. Његов је рад на просвети свуда прожет једном пасионираном начелношћу која га је у очима многих, чак и његових пријатеља, понекад учинила крутим и хладним. Али крутост и одмереност његова баш је и долазила отуда што тај човек није марио да чини ситне услуге људима појединцима но по могућности што крупније и трајније услуге нацији и њеним установама. Он је у целој својој каријери био пре свега човек духовног занимања и то првенство његово

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

менталног склопа помогло му је да и у осталим активностима државника, политичара и дипломате одржи линију идејног човека и начелног делања. Неки би хтели да његово старање о детаљима у просвети сведу на став једног професора педанта, дисциплинарца са шибом. У ствари, он се ужасавао сваке шаблоне, половичности и површности решавања те је покушавао, баш тим улажењем у детаље, да буде разложно користан и да стигне својој жељи до краја. То је право старање једног домаћина за кућу у којој се зна шта је ред. Људи тог карактерног склопа, један Димитрије Матић, Стојан Бошковић, а пре свега Стојан Новаковић претстављају као министри просвете тип домаћинског староца и управитеља просвете према доцнијем типу т.зв. ресорног министра који је углавном отправљач послова, а да и не говоримо о типу министра партиског човека на кога смо у последње време били навикли или чак професионалног политичара чији је сушти антипод био Стојан Новаковић.

Његово покољење и његова врста људи доживели су много. Два убиства владоца, неколико уставних удара, велики број политичких смена, значајно померање империјалних и континенталних снага у Европи, неколико ратова са светским на завршетку. Примитивна наша средина у свом дневном животу заосталом и ситном, пуном зависти и мржње гутала је и тада много од снаге и решености бољих српских људи. Али су високи напон отаџбеништва и стасалост за подвиге код таквих људи савлађивали и саму средину и њене пороке и допуштала да се јунаштву и чојству да достојно место и у цивилном животу. У формату који је приличио великом времену, у карактерима чврстим и дораслим, у поносном животу који је знао цену смрти и садржину живљења, ишло се ка крупним циљевима снажно, мужевно и достојанствено. Једно жарко и усијано сагоревање и сазревање у покољењима, једно грозничаво и пожртвовано делање у појединцима носило је циљеве националне револуције и формирало људе.

Такав један пун живот на који и ми у нашој несрећи можемо да гледамо са ведрим сећањем и освежењем, био је и живот Стојана Новаковића. Он није само национално исправан човек него национални активист првог реда. Није само вредан трудбеник него и човек са схватањем које произлази из дубљег српског погледа на свет. Он је сјајан пример талентованог и радног Србина отаџбеника који је у политици био човек од начела, у науци савестан и широк истраживач, у дипломатији човек сигурних националних концепција, а у просвети тип министра који нам највише треба, тип првокласног идејног васпитача.

Данас, одужујући се успомени његовој у пуном пијетету и захвалности, ми можемо само да пожелимо да она интелигенција која понесе садашњу обнову Србије, буде његовог чврстог кова, његове радне снаге, и, пре свега, његове вреле српске савести.

Вл. Велмар-Јанковић

WWW.UNILIB

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СТОЈАН НОВАКОВИЋ КАО НАУЧЕЊАК

Када је у лепој књижевности реч о делима сталне вредности, класичнима, онда се увек мисли на она која у свима временима налазе пута у срца свих људи и заносе их својом лепотом. Само су она бесмртна. За научне радове није тако лако утврдити чија је вредност ваздашња и чији је живот вечит. Нарочито то није лако учинити у области духовних наука, а особито у историографији. Иларијон Руварац је с пригушеним болом писао о горкој судбини критичких историчара који своје радове морају непрестано исправљати и допуњавати, како се већ објављују нови извори или друкчије тумаче из раније познатих. Према томе, они никада нису завршени, а још мање савршени. Његов бол је разумљив, али није оправдан. Неизмењивост облика не може бити извор сталне вредности радова у духовним наукама. Њу треба тражити на другој страни, пре свега у способности постављања нових научних питања и у вештини изналажења најпоузданијих путева за њихово решавање. Ко у духовним наукама покаже и докаже такве способности, његова су дела сталне научне вредности, јер само преко њих води пут вечној истини, ваздашњем идеалу свих научних трудбеника. Песницима је дано да стижу своје циљу, а научењацима је суђено да га само сагледају и да му се приближе. Зато даровити млади људи инстинктивно и улећу у песништво да преко њега уђу у вечност, природену тежњу мисаоних бића.

Тако је почео свој рад на књизи и Стојан Новаковић и тек разочаран у њему пошао је тежим стазама које воде слави, научним. У својим напорима око напретка српске науке био је ученик Ђуре Даничића, кога је желео достићи по дубини његових научних настојања, а у ширини научних напора далеко га је надмашио. Кад се одређује место Стојана Новаковића у развоју наше науке, онда се ни часа не може оклевати са његовим постављењем у часну врсту даровитих и марљивих трудбеника око нашег језика и око наше прошлости, која почиње са Павлом Јосифом Шафариком, па преко Вартоломеја Копитара, Вука, Фрање Миклошића и Ђуре Даничића води до Стојана Новаковића и до Љубе Стојановића, да се ту, истањена, раскине и разиђе у више праваца. Главна карактеристика свих споменутих научника

јесте марљиво сабирање научне грађе, које иде до грозничавости. Што се пропустило у вековима робовања, то је требало надокнадити у деценијама слободе, пошто је било јасно као дан да без довољно сабране грађе не може бити успешнога научнога рада. Што су код срећних народа вековима радила читава научна друштва, то су код нас морали покушати да обаве појединци, свесни тешкоћа у које су улазили када су се научнога посла лаћали. Па и поред свих сметња у научном раду, које стоје на путу нашим научењацима, Стојан Новаковић је ишао неколиким путевима и обрађивао неколико грана наше националне науке. Њега је само природна трезвеност и развијена марљивост спасла од опасности да постане плитак сваштар. Разапет на неколико страна, он је успео да у различитим подручјима наше науке да толико и таквих радова да би они с чашћу могли испунити животни задатак неколиких научника. Значи, у личности Стојана Новаковића остварила је његова савесна марљивост оно што би довољно било да осигура трајно и часно име неколиким научницима. И то не уским, и не лошим.

Стојан Новаковић је, као ученик Ђуре Даничића, ушао у науку преко филологије. Његовом првом научном раду учитељ се задивио, а други је веома оштро оценио. Мудри учитељ није мазио драгога ученика. Уопште није Стојан Новаковић ни у књижевности, ни у науци мажен, јер није имао природу умиљатога јагњета и није се никада желео кретати у гомили љигавих ласкаваца. Што год је постигао, мучно је до тога доспео, а и ту су му чињене врло оштре и често сасвим неоправдане замерке. Тако то увек бива с људима који имају храбрости да буду усамљени.

Филологија је била прва научна грана у којој је Стојан Новаковић стекао солидну спрему, и ма да је он касније само изнимно и узгред улазио у филолошке студије, осећа се у свим његовим радовима из језика да су темељи његова знања чврсти и да га је он, што је нарочито важно, читавог свог века усавршавао. Размак у врстама његових филолошких напора огроман је — од лигвистике која граничи с физиологијом па до издавања споменика писаних старим српским језиком. Осим научнога рада, морао је Стојан Новаковић, као филолог, обављати и школски, као наставник на Великој школи и као писац уџбеника. У свима гранама овога по себи пространога рада он је увек систематичан и свагде поуздан.

Од науке о језику само је један корак до историје књижевности. И Ђура Даничић, јако склон специјалним истраживањима, неговао је поред науке о језику и историју књижевности. Док се бавио с ове две научне гране, налазио се Стојан Новаковић у

оквиру рада свога учитеља, иако је од њега имао прилике да се више поучи о језику него о књижевности. Зато напори Стојана Новаковића око израђивања целокупне историје српске књижевности и имају много вишу научну вредност неголи његови покушаји из науке о језику. Он је први дао Србима Историју српске књижевности (1867), у којој је за читаве одељке био упућен само на своје студије; друго издање ове књиге (1871) било је многобројним ђачким генерацијама једини путовођа кроз нашу књижевност. Током рада на овом делу морао се Стојан Новаковић уверити да је научни рад у историји књижевности немогућ без добре библиографије, и није устукнуо пред задатком — који у срећном свету читава друштва обављају — да сам састави српску библиографију. Најлепша, али и најболнија похвала овога напора јесте да је Српска библиографија Стојана Новаковића, изашла 1869, остала до данас једино и јединствено дело те врсте; годинама јој је он састављао и додатке. Од свога учитеља он је научио да се књижевност не може проучавати без знања језика; сам је сарађивао на Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских. Од њега је научио и да се књижевност не може разумети без довољно текстова, па је наставио, и у том правцу, напоре свога учитеља, те је издао огроман број старих српских књижевних састава — од записа до романа. За своју библиографију је могао наћи више потицаја и примера код Шафарика неголи код Даничића. Ја с разлогом истичем претходнике Стојана Новаковића у свима гранама његових научних напора, јер научници склони систематичном раду, као што је он несумњиво био, увек теже да своје радове повежу за ранија дела трајне вредности а да ипак својим напорима изазову код других даља научна настојања. За своје претходнике умео је Стојан Новаковић редовно да изабере научнике чији је рад могао да послужи као частан углед.

У српску историју увео се Стојан Новаковић преводом Српске револуције од Леополда Ранкеа, који је изишао, само до 1813 год., у штампи 1864. То је, стварно, његов први исторички рад. У самостална историчка истраживања упустио се он много касније и дао у својој првој историчкој расправи дело које је до данас сачувало своју научну вредност. То је његова студија „Земљиште радње Немањине“ (1877), у којој је он одлично спојио тадашња сасвим нова схватања у свету о важности земљишта за развитак народа, код нас одомаћена преко Бекла и Дрепера, са српским критичким историчким правцем Иларијона Руварца, те је дао за себе типичан исторички рад-студију широке концепције, ослоњену на општу историју и до минуциозности марљиво

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

израђену. У њој је већ сав Стојан Новаковић као историчар; сличан рад овоме „Српске области X и XII в.“ изишао је три године касније (1880). Да ли се имао Стојан Новаковић у кога угледати док је писао ове капиталне расправе? Директно јамачно не, али много поуке могао је црпсти из одличних путописа Јована Ђорђа Хана; мало после прве Новаковићеве студије објавио је Константин Јиречек своје одличне расправе о војноме путу од Београда до Цариграда и о трговачким путевима и рудницима Србије и Босне у средњем веку; Стојан Новаковић је његов претходник у овој грани научног рада.

За ову врсту научних занимања Стојана Новаковића мора се особито истаћи да је она на граници између две области, историје и географије. Она је тек у нашим данима упозната као извор особито важних научних проблема које читав низ наука не сме previdети — од историје и социологије, па до правних и економских наука. Стојана Новаковића су вазда привлачили ови тешки и драги проблеми из његове младости и он их је читавог века с љубављу неговао као научник и никада их није сметао с ума као политичар.

Куда год се кренуо у испитивањима српске прошлости, Стојан Новаковић је наилазио на Византију. Где год је желео дубље заронити у српски средњевековни развитак, морао се пре тога упознати с византинским да, већ стар, доспе до уверења, како фазе развитка српске државе непосредно зависе само од степена снаге византинског царства. Још почетник у науци, Стојан Новаковић је уграбио прилику, чим му се пружила, да српске читаоце уведе у живот Византије, да их упозна с њеном културом, за коју је слутио да је најмоћнији извор српског духовног развитка. Док је још као младић проучавао протокол магистрата свога места рођења, он је већ могао назирати, како су византиски закони ухватили тако дубок корен у Србији да су се Срби и после губитка своје државне самосталности управљали по њима и по свом обичајном праву. То откриће одвело га је високој мисли, како у развоју Срба има стварно само два доба; прво од пре-сељења у садашње српске земље па до васкрса модерне Србије, и друго које почиње с Карађорђевим устанком.

У ученом свету се дуго времена српско право изједначивало с Душановим Законом, чија су издања у младости Стојана Новаковића била лоша и тешко приступачна. У жељи да упозна Србе што боље са сјајним спомеником њихове прошлости, он је издао Душанов Законик несумњиво брже него што је по својим студијама имао права на то (1870). Нема сумње да га је и он сам сматрао привременим, јер отада је у читавом низу његових на-

учних намера била једна од најпречих и најмилијих издати све изворе за старо српско право. Постепено је сазревало у њему сазнање да се српско право у средњем веку састоји од домаћих правних одредаба, од византинског права и од покушаја да се они сљубе у једну целину, Душанова Законика. Више од пола столећа Стојан Новаковић је изграђивао ову, како је на концу написао, „документовану трилогију“, коју је издао обратним путем, јер је тако донео ток његових студија: Душанов Законик, друго издање, (1898), Матије Властара Синтагмат (1907) и Законски споменици (1912). Око ових издања споменика старог српског права сјатило се током њихова јављања читаво јато Новаковићевих историчких, правних и филолошких студија. Једна међу првима је „Пронијари и баштиници“ (1887) из које су њени читаоци дознали да је то само једна глава из дела „Народ и земља у старој српској држави“. Нацрт овога грандиознога рада саопштио је он у уводу студије „Село“ (1891), која је усталасала све теорије о опреклу задруге и земаљске својине код Словена уопште. На основу ове Новаковићеве расправе највише је израђена позната теорија Ј. Пајскера, како задруга уопште није настала на основу словенских схватања породице и својине, него како је она последица византинског пореског система. Несумњиво би било веома добро, када би ова студија, очишћена од утврђених погрешака, изашла и на коме светском језику.; Стојан Новаковић је био веома скроман када је писао на крају свога „Села“ да сва дотадања гледишта о задрузи „траже озбиљних исправака“. Сличан план за друго велико дело из историје средњевековне Србије наговестио је Стојан Новаковић када је испод студије „Град, трг, варош“ (1892) истакао, да је то само одломак из дела „Градови и тргови у старој српској држави“.

Само остварење ових намера било би частан задатак за читава учена друштва, а Стојан Новаковић их је мислио сам извршити а он је и поред њих писао одличне студије из историје књижевности, из политичке историје и из филологије. Неке су од њих до данас ненадокнадиве, нпр. „Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима (1893), Срби и Турци у XIV и XV в.“ (1893), па кад већ много тога морам оставити неспоменуто, онда да нарочито истакнем бар „Хералдички обичаји код Срба“ (1884).

Стојан Новаковић је ушао у историчку науку преводом једнога дела Ранкеове Српске револуције, коју је, по трећем издању, касније превео са натписом „Србија и Турска у XIX в.“ (1892). Њега је, од почетка, несумњиво привлачила исто толико историја модерне Србије као и српска средњевековна прошлост.

WWW.UNI.NS.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Па ипак нема никакве недоумице да се он што је више старио све већма удубљивао у историју модерне Србије. Испод написа једнога малог састава „Кнез Милош и туркофилска политика” (1905) написао је Стојан Новаковић да је то одломак из дела „Постање нове државе српске у првој половини XIX в.”. Дакле, и такво дело је смишљао. Као подлога овога рада несумњиво је замишљен спис „Турско царство пред српски устанак” (1906), јер методичан, какав је био, он није могао претставити своје дело о ослобођењу и развоју Србије без описа стања Турске, из кога је извојевана српска слобода. Подлога је израђена, али од намераваног дела доспео је Стојан Новаковић да објави само фрагменте, као и сви други учени Срби и као што је у свему код Срба. Ти су, иначе, одлични, било да је у њима приказан општи ток догађаја, као у „Васкрсу државе српске” (1904), или да су претресана нарочита питања. „Устанак на дахије” (1904), „Ичков мир” (1904), „Уставно питање и закони Карађорђева времена” (1907); своје учествовање у развоју модерне Србије истакао је Стојан Новаковић највише у делу „Двадесет година уставне политике у Србији” (1912). У свима својим радовима он је, наравно, што је могуће више објективан историчар, али му нипошто није било криво и да се млађи из историје и на примерима старијих уче како треба радити за отаџбину. Говорећи о Првом устанку он је, то не треба никад заборавити, ово написао: „Учимо га, гледајмо га са сваке стране целом пажњом, не бисмо ли познали тежину дужности што су нама, не бисмо ли нашли снаге и мудрости да дело својих старих достојно довршимо.”

О Стојану Новаковићу као научнику писано је код нас већином с мало поштовања и још с мање љубави. Њему се нарочито замерало што му стил није, тобоже, био сажет, жив и сочан. То му се пребаћивало, међутим, у чланцима, и то истим таквим реченицама због којих се прекорава Стојан Новаковић ради свога стила или чак и грубих граматичких погрешака. Опширност у разлагању пребаћивана је Стојану Новаковићу и једном саставу пуном понављања не дубоких мисли, с реченицама у којима кипте плеонизми и таутологије. На те замерке може се, дакле рећи: Врачу, исцели се сам! Нипошто нећу да кажем да је концепција Стојана Новаковића увек савршена, али је редовно добра; нећу ни да браним његову композицију, која је обично механизована, као што је чест случај код систематски организованих духова; а најмање ћу бранити цели његов начин писања који је несумњиво пун доцирања, али је грех рећи да се он никада не издиже до високе лепоте и да никада не заноси. И Стојан Новаковић је с муком тражио српски историски стил, и заиста

је неукусно пребацивати му што се при томе није угледао ни на есејисте ни на новинаре. Он је замишљао историчку дужност као много тежу, па није чудо што је упао и у тежи стил.

Нећу да прећутим ни другу већу замерку Стојану Новаковићу — што је под крај свога века почео писати историјске приповетке, на ком га је послу и смрт затекла. Ко то чини, он не познаје читав низ великих историчара, који су, у болу што им се стручни радови мало читају, почели писати популарне историје, историјске слике и историјске романе. То је случај и Стојана Новаковића, који се не сме због тога кудити, док се други историчари, који су исто чинили, хвале.

Због смелих научних планова Стојана Новаковића, које је он доспео само делом остварити, јавила се мисао, да ли је он у коме било облику оставио свој завет српској науци, свој, како се мало тривијално каже, научни тестаменат. То питање је постављено, и дат је одмах и одговор, да је научни тестаменат Стојана Новаковића у његовим примедбама уз Историју Срба од Константина Јиречека. То је сасвим нетачно; уосталом, сличне примедбе написао је Стојан Новаковић и уз историју првог српског устанка од Венијамина Калаја. Не, у тима помало старачким маргиналијама није никакав научни тестаменат, који би, уосталом, као неизменљив, више сапињао науку него ли је унапређивао. Ако се жели знати, шта је Стојан Новаковић оставио српским филолозима и историчарима као савет и завет, онда нема сумње да је он желео видети речник српског језика, израђен по његовом плану и по његовим сјајним примедбама уз Даничићев Оглед. То на првом месту, а одмах затим да је желео остварење својих намера о великим делима из којих је он доспео изградити само одломке: „Народ и земља у старој српској држави“, „Градови и тргови у старој српској држави“ и „Постанак нове државе српске у првој половини XIX в.“. Задачи су постављени, путеви су показани, прве тешкоће су савладане, и успомени Стојана Новаковића одужиће се српска наука најдостојније ако његове намере с његовом научном савесношћу и с његовим српским родољубљем приведу у дело. Тако се здрави народи најчасније одужују успомени својих великих људи.

Никола Радојчић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

НОВАКОВИЋЕВ РАД НА СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

У импозантној и значајној маси Новаковићевог рада, његов рад на српској књижевности преставаља знатно највећи и најважнији део. Не само по броју и обиму радова него и по њиховој општој и посебној вредности. Он се креће од мањих и краћих чисто филолошких чланака до опсежних студија и монографија о појединим епохама и родовима наше књижевности, кроз сва њена раздобља од самих њених почетака. Као критички издавач, проучавалац и популаризатор споменика наше старе писане књижевности као и наше народне усмене и традиционалне књижевности, које је он обе с једнаком љубављу и с једнаким маром обрађивао од најраније младости, он је несумњиво не један од највећих него управо највећи радник којег је досад наш народ дао. И као што је у филолошком раду ишао од ситнијих појединачних питања језика до обрађивања и ударања темеља целој синтакси српског језика, тако је и у литерарном делу ишао од појединих студија до првог синтетичног приказа целе српске књижевности. С правом се могло рећи за Новаковићев рад на српској синтакси, да је Новаковић на том пољу скоро оно што је Вук за граматику или Рајић за историју. То исто може се поновити и за Новаковићев рад на српској књижевности, а поготово на њеној историји, у којој је он дао читав низ најтемељнијих студија, и ударио основе једном правом научном проучавању и приказивању.

Истина, Новаковић је припадао старој такозваној филолошкој школи литерарних историка, која се и код нас једно време посматрала преко рамена и као застарела. Али данас, када се озбиљна литерарна историска наука поново везује за студију језика, пошто се поново стиче уверење да се књижевност једног народа може у целини схватити, разумети и проучавати најбоље у целом њеном обиму, да су деобе књижевности на стару, средњу и цову и најновију више спољашње арбитрарне ознаке као и све те и друге епохе које се уносе у уџбенике и приручнике литерарне историје, док је књижевност једног народа једна целина, нешто и поред свих спољашњих утицаја, скретања и колебања у себи

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

органично одређено и везано за народни језик и живот, са изразитим националним особинама — тако да на пример Немачка књижевност преставаља један у себи одређен појам као и књижевност француска, енглеска, или талијанска, па тако и српска како ју је Новаковић схватио и обрадио. Како целина тако и поједине епохе, чак и поједине струје у разним књижевностима имају своје посебне националне одлике и обележја, те је на пример немачка или француска или енглеска или словенска, српска или руска, пољска романтика, поред свих заједничких романтичких особина, свака за себе довољно национално изразита и једна од друге карактеристично различита. Тако је на пример српска романтика или омладинска књижевност и поред свег утицаја немачке романтике или Младе Немачке и Младе Италије, сва везана за српску прошлост, нарочито за српску традиционалну и стару књижевност ранијих векова и то много више и дубље него за стране романтичке или омладинске епохе или такозване школе. То јединство и целост српске књижевности ипак је досад Новаковић најдубље и најбоље осетио и приказао. За њега и новија и најновија књижевност нису постојале као нешто засебно, управо као нешто одвојено од старе и средње, или као различно од народне традиционалне, као што се у временима после њега учило. Он је видео и тражио оне дубље везе њене са прошлошћу, везе чак и заборављене и већ несвесне или подсвесне, али увек живе и вечно трајуће. Као филолог он није био чист лингвиста, кога би интересовао језик само у његовим граматичким и синтактичким облицима, него као оруђе књижевног дакле духовног изражавања и стварања, као што је с друге стране као литерарни историк био далеко од тог да схваћа књижевност као једну врсту уметности ради уметности, него много ближе оном гледању које је изразио Божа Кнежевић у једној од својих умних мисли: Литература је организација целог духовног живота једног народа. Новаковић, чији су најбољи историски радови, по суду најпозванијих историчара, као пок. Станоја Станојевића, из области културне историје, радови као СЕЛО, НОВО БРДО и ВРАЊСКА ОБЛАСТ и други слични, он је и у књижевности видео пре свега елементе културе, народне првенствено и превасходно, и с таквим схватањем он нам је данас много ближи, и оно што му се пре 10—20 година могло замерити и замерило, данас нам ни близу више не изгледа тако, напротив. Стога нам и Новаковићев рад на српској књижевности и њеној историји изгледа данас много знатнији него што се доскора могло мислити и судити, или мислило и судило. И он је то стварно и у пуној мери и заслужио. Нарочито после искустава која су се и код нас као и другде показала са

литерарном историјом без темељне филолошке подлоге. Утолико више што је Новаковић остао сачуван од оних несумњивих претераности филолошке литерарне историје, које су једно литерарно дело просто разбијале безмерним филолошким и др. коментаришањем и у њему виделе најзад само предмет за језичка проучавања, заборављајући уопште да га посматрају као дело књижевног или уметничког стварања или као израз духовне културе једног народа. Сам књижевни стваралац од првих почетака свог рада, иако скроман као оригинални песник и приповедач, знатнији као преводилац и организатор, Новаковић је увек и у ери најсубљег филологисања, сачувао топло осећање књижевности као уметности, те није чудо например да Новаковић није само критички издавач текста ЈЕФИМИЈИНОГ ЗАПИСА и ПОХВАЛЕ КНЕЗУ ЛАЗАРУ, него је и први осетио књижевну и уметничку лепоту Јефимијиног записа, који потом постаје управо један од елемената књижевне и уметничке свести читаве генерације, једно од духовних и културних вредности нашег народа.

И као за Јефимијин запис, тако имамо Новаковићу да благодаримо скоро за све, свакако за највећи део свега што знамо од наше старе књижевности и што је његовим радом постало саставни део наше интелигенције и наше културе. Новаковић је издао после темељних студија највећи број књижевних споменика нашег средњег века, наших старих биографија, читав низ наших апокрифа, легенди и дела забавне књижевности, романе о Варлааму и Јоасафу, роман о Александру Македонском и друге. Као и код историских дела и овде се Новаковић није задовољио само издавањем текстова — а сам његов издавачки рад је за узор и пример солидности, савесности, критичности — него је уз текстове давао и опсежне, богате коментаре и уводе у облику и карактеру читавих студија. И ти његови коментари и уводи су увек на висини таквих радова у савремених западно-европских научника и у сваком погледу чине част нашој науци и премашају далеко сличне ствари из потоњих после Новаковићевих времена, када се појављује читав тип псевдо-научних радова-издања и коментара, погрешно издатих текстова и студија из њих, заосталих за десетину и више година иза сличних европских научних дела.

Код неких од цитираних радова, као код романа о Варлааму и Јоасафу и романа о Александру, два од најпопуларнијих дела средњег века свих европских књижевности, Новаковић је имао прилике да укаже на значај Византије и византиске културе и литературе за наш средњи век и указао је на једно поље рада које је иза њега захтевало читаво систематски организовано студирање, али је нажалост, под другим лошијим утицајима, скренуто с тога правог пута на погрешна и стерилна поља испитивања.

Са истом љубављу и ревношћу, па и са истим схватањем о значају усмене, народне, традиционалне књижевности, узимајући и њу као саставни део српске националне културе — Новаковић је ударио и темеље солидном, научном проучавању наше народне поезије како оне са историским тако и оне са легендарним и мотивским темама. Већи број његових студија из те области — од којих су поједине превођеке и на немачки језик и објављиване у Јагићевом Архиву — представљају — и поред појединих застарелости и дигресија својствених у радовима те врсте из тога доба, прве и праве критичке студије те врсте у нашој литератури, и могле су и требале да послуже као основ и темељ даљем раду. Новаковић је у испитивању народне књижевности — то се данас особито и још боље може да процени — на исправном гледишту, да се она мора проучавати пре свега на свом оригиналном тлу и у својој, како бисмо данас рекли, временској (историској) и географској локализацији, за изворима уколико су били страног порекла или показују стране утицаје, трагати прво у блиске суседне могућности, византиске за читав низ тема и оријенталске, за аналогije и паралеле не увек и изворе, и друге ближе суседне. И на тај рад се Новаковић једно време с неповерењем, још горе, с омаловажењем почело гледати, када је проучавање народне поезије скренуто на псевдонаучне и прилично негативне путеве трагања за изворима и паралелама наших тема чак историских, например о Косову или Краљевићу Марку са темама удаљених западно-европских давно већ изумрлих народних епика, код нашег још једнако живог епског народног песничког стварања. Данас се и у тој области с пуно разлога можемо вратити Новаковићу и, не поводећи се наравно у свему за њим, следити његовом примеру научног критичког проучавања народне поезије, како је он чинио у својим студијама о легенди о Владимиру и Косари, о Краљу Урошу, Стефану Дечанском, Цару Душану, о Косову или о последњим Бранковићима у историји и традицији народној. Тако ћемо се поново вратити и свести о вредности наше народне поезије и о њеном значају у изградњи целокупне наше националне културе.

Јер о томе се увек радило — о вредности наше културе и целе наше националне литературе писане и усмене, уметничке и традиционалне као интегралног саставног дела њеног. Радило се о том и за Новаковића и цео његов књижевни и научни рад, па и за нас данас, можда још више и још судбоносније него за њега и његово време. Сам Новаковић, да то поновимо и подвучемо, посматрао је књижевност и књижевно стварање првествено као израз културе и свој сопствени рад као вршење једне културне

мисије, не као једно чисто уметничко и естетско уживање, нити само као једно мање или више забавно проучавање књижевних дела ради извесних уметничких импресија, или под каквим другим чисто књижевним аспектима. Зато се Новаковић и поред свег огромног обиља својих књижевних и научних радова, није на њих ограничавао, нити се само њима задовољавао, него је доспевао да буде и један од највећих у нас организатора књижевног и научног рада. Већ као млад човек он покреће, издаје и уређује и сам обилно сарађује на свом часопису ВИЛА, који је за неколико копаља искочио изнад свих часописа и ранијих и његовог доба па и многих потоњих — можда се зато није могла дуго ни одржати, била је и сувише високе вредности за своје доба, упркос или баш за то што је била орган и израз једне врло узбуркане, у сваком случају врло активне и живе омладинске епохе наше књижевности. Била је скоро мода чинити приговоре тој епохи, превиђајући да је она дала основе и изразе целог нашег пред-ратног културног национализма. На сваки начин Новаковићева ВИЛА чини част тој епохи и она и по чисто књижевној вредности скоро да чини датум, далеко значајнији него Поповићева ДАНИЦА, или чак и Змајев ЈАВОР или Владана Ђорђевића ОТАЏБИНА.

Још далеко већи, дубљи и трајнији остао је значај Новаковићев у стварању и организовању једног другог поља књижевног рада као израза културног делања и културне мисије, у стварању СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ, чији је он један од главних и првих оснивача и твораца, први претседник, под чијим је вођством Задруга у два маха достигла незапамћен полет и одзив у целом српском народу, да би је после једне кризе за време његова отсуства ван Задруге, поново уздигао и учврстио јој основе за рад који сад броји 50 година са око 400 књига, од којих су неке биле праве литерарне сензације како у области оригиналног књижевног стварања — Матавуљ, Сремац и др. тако и у области преводне литературе — Воденица на Флоси, Давид Коперфилд, Мртве Душе, Обломов и др.

Најзад Новаковић заслужује све наше дивљење као велики неуморни плодни и плодносни вечито вредни радник. Ако за кога важи Гетеова реч, да је геније вредноћа, то важи за Новаковића. Цео свој живот испунио је он радом и у том погледу представља не један од најлепших него баш најлепши пример и узор целе наше расе која се може поносити и поносити се с правом, што је могла да роди и да однегује таког човека какав је био Стојан Новаковић.

Свет. Стефановић

КОНЦЕНТРАЦИЈА НАСТАВЕ

ШКОЛСКИ ЖИВОТ И РАД У ИЗГРАДЊИ НАШЕГ ЧОВЕКА

„Битно је да се каже што се мисли, да се знаде што се хоће и да се чини што се мора.”

Реформа наше средње школе не зависи толико од промене наставног градива, колико од промене духа и начина којим се оно обрађује, од промене принципа који одређују васпитни рад. Наша је средња школа била више институт пустога сабирања знања неголи школа живота и рада, ма да се без престанка понављала лозинка: *non scholae sed vitae discimus*. Уз ретке изузетке она је имала углавном рецептиван карактер, једва је што могла учинити за буђење продуктивних снага. Крећући се више у сфери чисто теориског интереса, она се готово изгубила у модерној смеси, у глибу интелектуализма и његовим по цело васпитање штетним последицама. У своме се раду више држала нечег спољњег него властитог, па је ово наметање страног за идеал ослабило сасвим интерес за нашу особину, прикрило све добро што је у нама самима, одузело вољу да то добро искажемо и за нашу и општу корист израдимо. Догодило се што се морало догодити, јер је школа изгубила пут који води извору наше народне снаге. Тако је наша средња школа занемарила моралне императиве нашег народног огњишта, остављала срце хладно, а вољу млитавом. Потребне културне дозревају, истина, најпре на врховима друштва, у горњим врстама његовим, те добијају своје остварење у културним установама, али снагу своју и животни замах могу црпсти само онда ако се укорене у народну душу. Без те везе оне само вегетирају или се вештачки одржавају. На нашој средњој школи је да схвати овај захтев, да се приближи кудају народнога била, јер се само на њему може огрејати и освежити, имати свој прави живот.

Нашу би школу требало с методске стране задахнути новим духом према опробаним најновијим тековинама педагошке науке. Но језгра реформе у смислу животног стварања стоји у идеји модерног наставника, јер се само његовим радом може мртво слово претворити у живо дело. Ваља све из нас самих створити

и обновити. Наставници су непосредно позвани да буду реформатори својих школа, да унапређују рад у њима. Важност формирања наставника у новој се педагогији све више истиче, штавише, ставља се на прво место између свих проблема педагошких. Наставник мора добро знати не само шта него и како ће радити са ученицима, и као што се за шта не може ограничити на своје искуство, тако исто не може ни за како. Педагошка упутства могу нам само помоћи да осетимо сву величину свога задатка, да га схватимо у свем његовом обиму.

С тим циљем тумачимо концентрацију наставе, тај најважнији појам средњошколске педагогије. Питамо се да ли има нешто више и узвишеније што везује, држи наставнике заједно или је само зграда школе што их заједно одржава? На ово питање даје одговор концентрација, указујући нам како се наставним градивом долази до крајњих циљева наставе и васпитања. Од развојених наставних грана она ствара органску целину ради ових циљева, утврђује принципе који треба да нам буду вођи у животу.

Ако стоји начело да се рад средње школе не мери према количини знања што га она даје него по количини унутрашње снаге коју она у омладини буди и ствара, онда се мора цео систем из темеља изградити, јер се негде мора радикално почети. Овде није реч о знању него о томе у каквој је вези оно с оним што је највише и најважније, јер то чини образованост. Обим и садржај наставне грађе у средњој школи не одређује се према стручним, научним мерама него према образовној сврси, јер оне у својим захтевима иду преко васпитног циља, постављају знање као сврху, док је оно овде само средство за сврху. И каогод што се према образовној сврси, а не према стручним захтевима има удесити избор грађе, тако и у начину рада треба да преовладају, претегну образовни моменти над стручним. Главно је, и према задатку средње школе сасвим довољно, да она у омладини однегује живи смисао који ће је оспособити да се органски уклопи у сав културни и народни живот, да се привеже срцем и душом уз свој народ и стави у живот као активни сарадник на циљевима народног живота. Јасно је да за остварење ове васпитне сврхе наставна грађа не долази у обзир толико као знање колико као животни елеменат, елеменат снаге и стварања, као фактор, способност да човек своје намере преобраћа у дела и нађе циљеве у своме народу.

Наша је средња школа много трпела од мана интелектуализма и формализма, имала је више такорећи декоративног, мртвог знања него животне снаге, народног одушевљења и само-

WWW.UNILIB

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

свести. Међутим, код наставе мора свака формалност и вербалност уступити место унутрашњој садржини, мисаоном назирању о свету и животу. Један од најтежих и по последицама најкобнијих недостатака у нашој средњошколској настави био је недостатак концентрације. Она нам долази као исцелитељски коректив, без којег не може бити говора о правој ресанацији наставе. Реч је о заједничком раду наставника и ученика, којим се искресвају мисли и осећања, на коме се буде и вежбају снаге од којих се ствара, изграђује будући човек. Концентрација значи овде сабраност духа, по којој он бавећи се извесним садржајима учествује у том раду са свима својим функцијама и тако их развија. Да школа буде радионица у којој се изграђује човек, није довољно да се поједино наставно градиво научи него треба да се и проживи. Од ученика се хоће да на школском занимању проживи доживљаје који ће — ојачани вежбом и прошавши потребну катарзу на згодној у ту сврху одабраној грађи — постати основним браздама његовог карактера. У том је вештина наставникова да ствара такве епизоде живота, да ученике води кроз такве ситуације да им душа уздрхти, да им исте постану искуство, доживљај. Тако, концентрација постаје најважнији педагошки појам у питању реформе, схватајући је као јединствену еманацију свега школског живота и рада у изградњи нашег човека и његовог карактера.

Са стране ученика изискује то дакако извесну вољу и напрезање, да се у такву диспозицију ставе да не буду пасивни слушаоци него активни сарадници. У свакој тековини, у свакој мисли, што се у школи стече и осваја, треба да је садржан рад и мука, борба и трудно настојање. Тај рад, та борба и мука чине знање и дохваћене мисли уверењем и усађују га у карактер. Ту муку, тај рад мора свако сам за себе проћи, ту борбу није могуће никоме предати, а ипак само такво знање постаје живим фактором како у индивидуалном животу тако и у развоју друштвене културе. Човеком се може учинити само човек сам, а и народом постаје народ само својим радом.

Целокупно васпитање, дакле, треба да се оснива на раду. Све зависи само од тога колико ћемо умети и хтети радити самовесно и поштено. Није реч овде о примату између воље и интелекта, него о стварању човека који ће на рад гледати као на принцип живота и морала. Но ко са присвајањем знања везује мисао колико ће му ово вредети за уздржавање живота, а не колико је њиме постао бољи човек, тај не схвата праву сврху васпитања. Узмимо да би неко намерно свога питомца учинио учесником само у интелектуалној култури и не би обраћао пажњу

на неговање савести и воље, на васпитање у ужем смислу, такав би подухват могао створити само чудовиште, ма да се и само јединство наше свести по себи противи остварењу такве намере. Интелектуално васпитање не може се обесценити, али се мора одбацити заблуда као да је оно само за себе довољно за осигурање етичке културе. Хоћемо да утврдимо чињеницу да, како појединац као човек тако и народи и човечанство, нехармоничним својим бићем не могу никад стварати истинску културу. Морално васпитање мора отсада бити много дубље и темељније, јер морално осећање недостаје на целој линији. Ако хоћемо да нација крене у нов живот, потребна нам је пре свега морална обнова. Најслабија страна ранијег система била је у недостајању чврсте моралне основе, док је модерни живот са својим крупним и тешким проблемима тражио јаку, свесну, моралну вољу. У таквој атмосфери заиста даље се не може живети. Потребна је велика катарза, која превазилази сваку досадашњу меру, да бисмо се решили ове погибелне опасности и вратили своје старом идеализму. Потребни су нам јаки људи, који знају да верују у племените идеале и да се за исте без резерве заложу, који су у моралу и родољубљу неумољиви и непоткупљиви. Да то тако буде, највише зависи од саме школе, јер је она позвана да изгради свест о томе како се најбоље служи одржању и напретку народно-државне заједнице. Отуд је задаћа средње школе: изградња човека пре свега, а у другом реду давање основа да се спрема за посебно звање у друштву. У живот треба ставити пре свега људе који ће имати смисла за све прилике народног живота и културе, којима ће друштво бити највиша потреба и чији ће рад у животу имати значај правог људског рада. Главно је питање живота како ћемо у своје будућем позиву да будемо људи и вредни чланови заједнице. Наш национализам треба да буде испуњен савременом културном садржином, у добром смислу, у томе је његово оправдање, у томе су и битни услови наше егзистенције. Тако ће средњошколска настава постати племенит понос наше школе, достојанство наше омладине и величина наше земље.

Образованост, да се опет вратимо на мисао, није знање које ученика чини вештим у неким предметима, него морална инспирација која то занимање чини поприштем његовог позива. Хтети се приближити овом питању чисто разумним разлозима значило би расипати свој труд; на свом подручју тешко да има којег размишљања коме се не би дало приговорити. Хероји историје нису само зато дали животе што су мислили на величину и моћ своје земље после победе или на зло које би пораз могао донети, него и зато што је та претстава потресла цело њихово биће, пробудила

осећања која су тражила примену. Они су волели своју отаџбину. Људско је срце непресушни извор оваквих потстицаја, богате и издашно врело живе силе. Поред просуђивања и увиђања треба, дакле, и нешто друго да постоји што има импулзивну снагу, што даје вољи енергију, не само тренутну него и у интересу карактера потребну сталну енергију. Укратко: није довољно да само сазнамо шта је добро, а шта није; шта је право, а шта није; шта је допуштено, а шта није; и уопште шта приличи и пристoji човеку, а шта не; него треба и да заволимо све оно што је од опште вредности. Лаж не избегавамо само зато што су нас савесни родитељи и наставници учили да говоримо истину; не само зато што знамо да нам нико неће више веровати ако лажемо; не само зато што нам то забрањују божји и људски закони; него зато што истину и саму ценимо као морално добро, ту прву врлину срца и ума. Циљ школског рада не може бити само сазнање, без утицаја на осећање и вољу, јер се ради о развоју потпуног човека. У томе баш лежи извор свега проблема образовања и васпитања. Но осећања се не могу непосредно учити, она могу да постану, никну и да се развију у вечно живом раду духовног стварања. Овај захтев се нарочито намеће у наше време кад се осећа толики недостатак у вези између душе и рада, када појединим занимањима тако често недостаје дубља морална инспирација која би раду дала обележје правог људског звања.

Сви предмети могу бити средство посредног образовања воље, али за ову сврху нема бољег и погоднијег средства од народне историје и књижевности. Ова нам два наша национална предмета пружају огромно богатство прилика за изграђивање нашег човека, да се омладина преноси, уживи у разне ситуације, да о њима мисли и расуђује, да преживљује велике принципе, племените идеје и осећања. Они су срце нашег школског организма, од чије снаге и ритма зависи највише живот наше средње школе и њезин утицај на живот народни; они заиста треба да буду у средини целокупне наставе у свакој средњој школи, која као права народна установа хоће да дише душом народном. Нама су наша књижевност и историја много више потребне него другим народима, јер треба да нам послужи као нарочито средство при изградњи наше младе државе. И то одређује дужност наставницима ових предмета. Они носе одговорност, свакако и са другима, али више но други, за васпитање једног знатног дела српског народа. Циљ је средње школе велик: она треба да створи интелигенцију, праву интелигенцију душом и телом која ће осећати са својим народом, која ће високо носити, репрезентирати све што је у њему велико, лепо и добро. И кад је ко добар Србин, он

није тиме ни лош сусед ни лош Европљанин. Најпосле, истицање властите народне културе не значи сужавање велике људске културе, него значи настојање да се општа култура бујним бојама наслика и даље развија.

Самом наставом или ограничавањем на наставно градиво, васпитни се задатак неће моћи постићи. С тим задатком треба да се споји и други велики задатак, да се настава доведе у везу са животом, да настава и живот не теку одвојеним путевима који се никад не састају. Таква се образованост извија не само из научне спреме наставникове него и из његова заноса за идеалне циљеве и здравог погледа на живот, у коме се све знање оживљује и свежим духом задахњује. Ако овога постулата нема, наставник није на своме месту, ма какве стручне спреме био и других лепих својстава имао.

Коме је на срцу судбина младог нараштаја, тај неће пожелети да се школа лишава идеала, њихове моћне потстицајне снаге, те да се сроза на хладно, пуко ређање самих факата. Ма колико да су важне чињенице, оне саме по себи нису довољне за образовање човека. Наставници мораће настојати да оне омладину задахну, да се претворе у идеје, да изазову осећање и обогате расположење. Не би било на пр. хладније и сувље наставе од оне која би у цвету, у тој дивној творевини природе, видела само чашицу, круницу, прашнике, тучкове и медне жлезде; која не би схватила небеско царство кнеза Лазара или готовост Карађорђеву на жртву, чисту од сваког егоизма; која би у људским делима гледала само борбу интереса и била неспособна да ишта више и благородније осети у лепоти природе. Нећемо да наша омладина пузи по земљи. Нашто омладини велика и сјајна крила, крила чежње, ако не зато да се вине у висину! Хоћемо да омладина узлети високо, да се загрева, одушевљава за идеалне циљеве, за отаџбину, народ, веру, морал, науку и уметност. Тражимо такво уређење средње школе којим ће се моћи успешно спречити све веће материјализирање и банализирање јавног живота, којим ће се, наиме, омогућити ваљано васпитање елите младежи која ће високо понети зубљу идеализма.

У свакој појединој школи треба да се постигне потпуна интелектуална једнодушност у предњем раду, а према означеном идеалу васпитном. Тако у настави наше књижевности, тог првог предмета у склопу средњошколске наставе у питању формирања нашег човека, не може бити размимоилажења ни у обрађивању програма ни у њеном васпитном циљу. Настава наше књижевности не сме више да притискује младићки дух мртвим фактима литеарне историје, која стварно и није средњошколски предмет.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Метода литерарно-историског научног приказивања спада у универзитете, која се не сме примењивати у средњој школи с обзиром на ученике у њој и на њену васпитну сврху. Настава наше књижевности не сме се предати ни једностраном естетизму, поред свег уважавања уметничког васпитања. Њена је, додуше, нарочита дужност да искоришћује естетске моменте где их грађа пружа, али овде се ради о принципу, а не о предмету. Својом конкретном грађом из лектире она је првенствено позвана да предводи педагошки рад којим се изграђује наш човек. — Наставници морају бити прожети уверењем да раде на великом заједничком послу и да успех и најревноснијег појединца не зависи само од њега самог него и од сарадње његових другова који његов рад допуњују. Означени циљ намеће наставницима веће захтеве и тражи од њих да се потпуно предаду своје послу, да се у градиво уживе, да га из своје душе оживе, да изазивају рад на којем се буде и покрећу све снаге људског бића, учвршћују и усавршавају. Они треба да служе својом унутрашњом истинитошћу и примером, својом љубављу и вером, својим зналачким радом на наставном градиву, избијајући из њега све васпитне сокове који омладину унапређују и дижу. Јер васпитни рад и не зависи од саме наставне грађе него од духа којим се она освежава и задахњује. Разбудити живо занимање на коме ничу, расту мисли, дозрева дух, буде се осећања и развија воља — то може само наставник који има пред собом идеалне циљеве, који не само зна него воли и верује у оно што ради. Наставник пред чијим духовним очима не лебди идеална слика савршена човека, посвршаваће механички, рабацки своје свакодневне послове и неће моћи покренути никакво стварање. Исто тако директор који себи не уме да дочара слику савршене школе, задовољаваће се да му деловодник буде без погрешке испуњен, али његово настојање неће имати никад живота и полета. Успех рада, да још једном поновимо, зависи од наставника, не само од доброг стручњака и методичара него од личности која се издиже из позадине једног позитивног погледа на живот, са свим својим образовним идеалима. Само под окриљем таквог духа школа може да постигне толико тражене и потребне васпитне резултате. Можемо ли наставнике образовати? Можемо ли уметнике, писце, говорнике образовати? Да и не. Без спреме за ове позиве не иде, али наставник може бити само онај који осећа чисту радост у растењу, дозревању младих људи, чија цела душа трепери с њиховим животом, који сав живи у стварима које има да обрађује. Они који се овог одричу не вреде ништа више него обична зановетала. Од питања доброг наставника овде је још важније питање како ћемо ова зановетала превести у други позив

www.uns.ac.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

као недовољне за школу. Но упоредо с овим треба нагласити да је крајње време да се у наставничком раду престане рачунати са јефтиним идеализмом и да се уважи значај наставничког рада, па да се према томе уреди и услови оне идеално-субјективне диспозиције која је томе раду потребна. Довично уважање наставничког рада и ваљано материјално осигурање први је дакако услов да се наставник у потпуном смислу посвети школи, да му рад у њој не буде тешка мука и проклета дужност него животно весеље и посвета.

У нашој се средњој школи без сумње много захтева из појединих предмета, много има овде споредног, небитног, с обзиром на сврху школе. Предмети су тако пренатрпани, да само одлични наставници могу од тог мртвила оживети бар нешто. Тако се ученици преоптерећују механичким сувишком који на свест не делује као живо знање способно за развој, него као мртва грађа која притискује и убија вољу. Жалба на обилатост грађе чује се и на страни и провлачи се кроз целу нашу епоху. Треба једном учинити крај предрасуди енциклопедиске наставе, јер од њеног пребујног обиља прети права погибао средњошколској настави. Према овом начелу треба наставну грађу стегнути на најмање, на најпотребније, на само основно, битно и неопходно, у свима предметима и разредима и одредити такве основе и књиге, без обзира на претеране жеље стручњака из појединих предмета, који не умеју стручњачке жеље да подреде потребама опште образовне средње школе. Свима овим стручњацима треба довикнути ону грчку: не знају колико је половина више од целине. Ово тражимо ради узвишене заједничке сврхе, да бисмо извели велике ствари. Јер само радикалним ограничењем наставне грађе можемо створити подлогу за праву хигијену наставе, за разборито извођење концентрације, која нам се намеће нарочито у нашем времену када остали васпитни фактори, црква и породица, губе своју некадашњу велику моћ и на омладину утичу многи непозвани. Не мислимо да с ограничењем наставне грађе приштедимо омладини напоре, нарочито у времену које тражи јаку вољу, непрекидну активност и једва зна за појаве умора. Напротив, хоћемо да се омладина позове у омладински жигот, у школу рада, да се једном учини крај свакој површности која долази као природна последица дидактичког материјализма. Досад ни најбољи ученик није могао све предмете ни приближно ваљано да савлада, поготову кад би добио слабијег наставника. Уклањајући из новог развоја сувишан баласт, ми ћемо створити могућности нашој средњој школи да одговори своме главном задатку, да ваљаним обрађивањем наставне грађе постане право вежбалиште духа, да

www.unilb.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

образује продуктивне снаге, толико потребне нашој младој култури и држави, а ово је свакако нешто више од досадашњег наставног плана и програма. Не сме се више дозволити да се због пренатрпаности наставне грађе одузима радној настави најбољи део њене образовне вредности кад наставник прерано прекида рад зато што га обиље градива гони да иде даље. Ни наставник ни ученик неће бити тада затрпан множином наставне грађе, те ће се наставнику дати прилике да буди жив интерес, да развија рад на коме се кује човек, а ученици ће опет имати времена и воље да, потакнути радом у школи, сами даље проучавају оно што им се мили. Тако ћемо спонтано, а не гоњењем на основу прописа, доћи до најлепшег плода целокупног нашег наставног рада који има ићи за тим да утре пут правом, топлим, личном односу ученикову према приватној лектури. Тако за сувишни баласт који отклањамо из наставне грађе — долази у накнаду ништа мање него лектира, и ми ћемо дати што издашнију, нарочито из наше књижевности и народне историје. Само је тако могуће уопште у нашој збирној школи да се разборито изведе концентрација и толико захтевано индивидуализирање, освртање на личне особине појединих ученика.

Ради се о новим путевима рада који утичу на држање и мењају живот. Рад овај треба да се схвати озбиљно као важна потреба нашег времена, да је у најужој вези с виталним интересима нашег народа. Реч је о томе да се наша средња школа приближи више животу и да се што јаче веже с њим, да се отклони контраст који је створила између ње и живота школа књига и учења. Јер наша средња школа треба да изграђује људе који ће наш народ из ове кризе повести у нов живот. Говоримо све ово, испуњени дубоком вером у животну снагу наше средње школе. Не говоримо ово без подлоге, јер осећамо силну моћ, титанску снагу једног малог народа у његовим умотворинама. Ми смо млада нација и пред нама стоји живот. Наш народ има толико идеалног добра да га мора изнети за општи напредак човечанства, ако хоће да испуни свој позив на свету. Зато смо испуњени дубоком вером, као што се својом маштом можемо подићи до идеалне слике једног лепшег, бољег, срећнијег друштва, у коме ће се разум и морал спојити у племенитом складу. И не само да видимо својим духовним очима ту бољу и срећнију будућност него и верујемо у њу, чврсто и непоколебљиво, јер чиме би васпитач и могао зидати и градити ако не чврстом вером у могућност остварења бољег и савршенијег стања. Само се оваквом вером и љубављу може одгонетати велика тајна васпитања, едукације. Само у таквој

атмосфери може бити осећајног загревања, које чини чуда у духовном свету. Успе ли наша средња школа да своје настојање задахне топлином таквог живота и да у озбиљном раду за себе и друге нађе задовољство, свануће нов дан целом нашем народу.

Велимир Стефановић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unil.rs

НАРОДНО МУЗИЧКО БЛАГО И ЊЕГОВА УМЕТНИЧКА ОБРАДА

Само је музика универзалан
језик који се не мора прево-
дити; ту душа души говори.
Ауербах

И народна душа души говори, — свакој души, — и уме изванредно непосредно и интензивно да говори, не само кроз стихове народне поезије, лирске пре свега, и не само кроз префињене комбинације народног веза и дубореза, него и више још помоћу тонова и звукова: кроз народну мелодију. Музичким средствима највише стога, што је музика, по речима Фридрих Теодор Фишера „најбогатија . . . , помоћу ње се изражава оно што је у најдубљим дубинама душе, оно што се речима не да исказати.” Зато се справом народном музичком благу поклања толика пажња и зато се оно сматра за знаменито врело са кога уметник захита изобиље свежих елемената, особених и у својој особености динамичких, иако не размахнутих; свежих елемената помоћу којих се обраде, тојест путем уметничке стилизације могу остварити и остварују високе уметничке концепције: уметничка дела самостојног и необичног вида и израза. „Слушај народне песме. Оне су права ризница најлепших мелодија и пружају ти могућност да загледаш у карактер разних народа” (Шуман).

Поставља се питање: којим се техничким средствима уметник мора послужити при тако озбиљном, уметнички стилизованом начину обраде народних мелодија, који је једино здрав и једино достојан културе. Прави уметници су тога свесни. Тога треба да буде свесно и културно друштво једног народа.

Проблем који се овде поставља естетски је, али он стоји и у тесној вези са душевним и духовним склопом сваког појединог уметника, са његовим бићем, „карактером”, спремом и искуством, са оним најинтимнијим, једном речи што уметник у себи носи као дар природе и што га је учинило уметником. Али, естетски постулат не може се — ма колико био аутохтон, самосталан — одвојити од „карактера” уметниковог бића; нити се сме дозволити да уметниково биће, само стога што у њему постоји видна „искра

од Бога", самовољно поступа, (по „законима" каприса), при обради народне мелодије без обзира на естетске захтеве. Мера у односу тих двају фактора, један је естетске природе, други почива у индивидуалности уметника, услов је без кога се до позитивног резултата у овој области музичког стварања не може доћи. Кажем: музичког стварања; јер, заиста, изграђивање музичког израза и убличавања тог израза у оквир звучног облика, стварање је и онда када се уметник ослони о народну мелодију, када њене елементе (ритмичке и тематске) узме за основ облика који изграђује, исто као што је стварање и онда, када се изграђивање уметничких облика заснива на елементима који су у свој својој бујности и целини рођени једино у фантазији уметника, његови лични, ни од кога позајмлени. Такво стварање, у оваквом погледу лично несумњиво је најзнаменитије, јер се у њему огледа стваралачка снага уметникова у свој тоталности и до танчина, до оригиналних танчина. Али тине није искључено и стварање, које је исто тако знаменит унутрашњи процес уметниковог бића, када уметник узме да искористи и туђу музичку мисао (тому, како се то каже) или народну мелодију, па психолошке и звучне елементе њихове развије до граница изразите „звучне архитектуре", то јест: уобличи их у један звучни облик, створивши уметничко дело. Да није тако, понеком од сјајних и бесмртних дела Себастијана Баха рецимо морали бисмо оспорити уметничку вредност, јер се Бах користио по некада и музичким мислима, темама и других мајстора (Вивалдија, Албинионија). То би био апсурд. Обрада тих мисли мора бити на висини, и уметничко дело је ту; и онда када се (што је у ранијим епохама био случај) туђа мисао узме за основ дела, као и онда када се захити у област народног музичког блага.

Обрада и народних мелодија мора да буде на висини. И ма колико да је она у зависности од техничког искуства композиторовог, које мора бити велико, потпуно, и од његовог укуса и културе, која мора бити висока, композитор обрађивач не сме да превиди: да народна мелодија сама из себе говори о основном поступку при озбиљном, проживљеном уметничком обрађивању њеном.

Народна мелодија је звучни организам за себе. Она има свој смисао, свој карактер, своју „душу". Ни тај смисао, ни њен карактер, ни „душа" њена не смеју да се превиде. И, што је исто толико важно: обрађивач мора према тексту уз који се мелодија пева да проналази техничке нијансе при обради. Изражајне нијансе, акценте. Никада се диктат текста не сме превидети. Нарочито због тога не, што је народна мелодија готово по правилу

www.u... кратка (она има свој мах, свој динамизам, али је претежно кратка), и није редак случај да се у извесним тренутцима, у току певања текста, склоп мелодије не поклопи са акцентом текста, или, боље речено: динамизам текста — који варира — није до крајњег дo-мета продубљен динамизмом мелодије, — која се, тако кратка, више пута понови уз дужи текст, често дословно понавља — па је потребно да обрађивач тај динамизам текста, обрађујући народном мелодијом, подржи својим уметничким средствима. Уосталом и сам народ на махове варира основну мелодију за један лирски народни текст, да би у даном моменту акценат текста добио потпуно (или бар приближно) звучно оваплоћење. Колико је тек у тoме правцу варирања, односно адекватног појачавања израза — на основама народног мелоса и ритма — слободан даровит, уметнички образован и израђен стваралац. Његова стваралачка активност баш се и огледа у томе: како ће варирати техничке елементе који му стоје на расположењу, да би у свом делу не само остварио естетски захтев контраста, него и продубљено тумачење психолошких и идејних нијанса садржаних у тексту, који је на особен начин певан, мелодијом подржан у народу.

Народни музички фолклор готово је сав у споју тона и речи. Чак и онда када се игра уз музику. Јер у народу поред чисто инструменталних мелодија уз које се игра, има — и то много више — и певаних мелодија најразноврснијег садржаја уз које се исто тако игра. Стога и кажем: народни музички фолклор је готово сав, не и апсолутно сав у споју тона и речи. Тај спој је пресудан. И зато би се смело рећи: у народу готово и не постоји сама мелодија по себи, без везе са текстом. Осим тога, ма колико сложена (у народном, фолклорном смислу), народна мелодија ипак није бујно сложена (осим понекада ритмички), што значи: мотивски није богато диференцирана, па, посматрана сама за себе, чини утисак нечег сасвим примитивног. Ма колико да такав утисак чини, она то није, чим се узме у обзир звучни распоред и интервалски распон, амбитус њених тонова; карактеристика свих њених (или њеног основног) мотива; њен метрички склоп; њено ритмичко било, и — текст из којих се мелодија пева. Онда уметник добија сасвим други однос према народној мелодији, јер је про-никао психолошку нијансу њеног израза, и према захтевима текста својим средствима префињене, одуховљене уметничке технике нијансира композицијски поступак када народну мелодију (са текстом) обрађује. А тако префињено и уметнички одуховљено мора да поступа и онда када мелодију искористи и ради чисто инструменталне обраде, без текста. Поступајући тако, уметник даје дела и личне физиономије и знаменита по особинама.

Само неуметнику, само ономе мање или више музикалном (понекада, овај, и немусикалном) човеку, који је у школи научио, често једва научио неколико шаблонских техничких поступака, народна мелодија значи нешто примитивно чему се бујнијим техничким средствима не сме прићи. А он то проповеда јер не располаже ни фантазијом ни таквим уметничким средствима. Само такав „обрађивач” мисли да је „верно обрадио” народну мелодију, што је при тој обради искористио оно што је у школи научио, и то калемим на мелодију која у дубини својој трепери својим исконским и снажним махом, али ту дубину немусикалан човек не може и не уме да осети. И онда проповеда начело „просте обраде народне мелодије”, да би се очувала „примитивна”(?!), простота, једноставност њена, и „обрађујући” је, потписује под народно мелодиско гигање особене фактуре и психологије неодоуховљене, штуре хармонске везе, најчешће из првих школских задатака из Науке о хармонији, које је једино успео научити и једино запамтити. Потписује их без и једне труни емоције.

А за правог уметника, способног да затрепери под емоцијом цело техничко пространство је ту, да помоћу безмерно утанчаних могућности, ритмичких, хармонских и контрапунктских и значајних могућности динамике, звучне боје, и слободног, агогичног нијансирања ритма продуби смисао народне мелодије и оваплоти дух њен и „душу” њену. У томе правцу средства су непрегледна. Уметник их слободно искоришћава, јер га интуиција води, а не рационалистички, неодоуховљен, сиромашни, схоластичарски, школски (ђачки) поступак, — и инспирисан текстом и мелодијом, изграђује уметничко дело, што значи: није више обрађивач, него је дух његов оплођен и фантазија му је узбуђена префињеним изражајним дубинама народне мелодије, па тако оплођен и узбуђен у заносу ствара, — дакле стваралац је, ношен латентном али неоспорном снагом народног текста и народне мелодије.

Само такво обрађивање народне мелодије — реч је у овом тренутку само о вокалним музичким остварењима — служи пре свега лепоти њеној, и уметничко је. И само оно открива у потпуности музичко-културни ниво једног ствараоца и једног народа. Уколико прави таленти нађу диференциранији технички начин за такво вокално обрађивање народне мелодије (увек с обзиром и на текст), од ако хоћете романтичарски идеалистичког става до реалистичког и натуралистичког поступка (према смислу текста и концепцији мелодије), утолико ће се и музичко-културни ниво једног народа показати вишим, а музички стваралачки капацитет јачим.

Само не шаблон. И само не оно фатално: „с обзиром на...” и још фаталније: „популарно”(!?).

Народна мелодија је музика своје врсте. Дивна. И обрада њена мора бити: музика, а не шаблонска, беспредметна, духом сиромашна конструкција. „Музика ће нам бити божанствена изгледа само онда када нас пренесе у једно идеално осећајно стање” (Тибо); па и по Гетеовим речима, које и у овој стваралачкој области имају пуно оправдање: да је „велико и племенито право музике пробудити у дубини нашој расположење (штимунг), али без примена простих... ефеката (средстава)”. „А ко то не уме тако, каже фини дух Антон Тибо, тај у музичкој области није ништа друго него механичар или прости занатлија.”

Спасимо наше српско народно музичко благо од механичара и занатлија. Учинимо и ми да наша српска уметничка музика, и онда када је оригиналан продукт фантазије ствараоца, као и онда када трепери на моћима српског музичког фолклора буде „сами живот у најчистијем, често и потенцованијем облику. Неопходан беочуг у ланцу човечанског културног живота” (Милер—Фрајенфелс). Дајмо уметничка дела од израза, на основи народног фолклора, а не бедне „обrade” које никоме не служе на част, јер су без духа и смисла. Иначе ће морати да се примене на српску музичку културу речи Шилерове: „Није истина да публика спушта уметност са висина; уметник то чини са публиком; и увек кад-год је уметност била у опадању, опадала је због уметника.” Због механичара и занатлија у области уметности.

Знамените речи, са опште уметничке тачке гледишта; а и с обзиром на тако особен уметнички поступак, као што је: изграђивање уметничких дела са ослоном на богату, динамички снажну и осећајно нијансирану ризницу народног музичког блага, које нам пружа не само психолошке елементе, — а они су од еминентне важности, — него и елементе особенога ритма, код нас на Балкану изванредно диференциране; и елементе мелоса, који се развијају и мелодијски гibaју на основама необичних и префињених музичких мотива ретке лепоте и изражајне снаге.

Д-р Милоје Милојевић

УМЕТНОСТ НАШЕ ПРВЕ ОБНОВЕ СЛИКАРСТВО XIX ВЕКА

У свима епохама постојали су духовни центри у Европи. Они намећу свој стил у уметности и у схватању живота. Тако је у Антици неколико грчких градова зрачило и њихов круг је значио културни свет. Мач Александра великог потчинио је цео источни део Средоземља хеленистичкој култури, а величанствена градска и војна организација Римљана проширује тај круг у циновске размере и формира стварну античку европску цивилизацију. У општечовечанском хришћанском свету расплињује се та свест о припадности једној засебној и од осталог варварског света одвојеној целини. И вихори сеобе народа учинише те се нова хришћанска култура распала постепено у источни и западни пол. Али све до појаве Ренесансе Византија је била та чаробна лампа која је дала боју светлости. Дуго кроз средњи век, кроз његову монашку фазу, источно начело, дух и стил доминирају. Коптиски елеменат је допро у ирске миниатуре. Не видимо само у романској декорацији катедрала или у тканинама фрапантне доказе о томе да основно схватање стила добија свој импулс са Истока. Зар се и мајолика не прихваћа, чак у XVI веку, од Арабљана? Северњачка компонента средњовековне европске културе прешла је кроз Еворпу као бујица и оставила је дубљег утиска у орнаментици, у ритму цртежа и у епском духу. Германски Север је дао нову органску форму друштву; државне јединице, феудални систем и витештво које пропада у крсташким ратовима против Истока. Шпанија и Србија су далe највише жртава у тој борби са Истоком.

У новоствореним градовима средњега века грађански сталез долази до све јачег израза и надживљује куртоаску епоху витезова. Од готике почиње управо нови дух Европе. Француска даје импулса и доминира. Италијанска, као и низоземско-фламманска ренесанса значе померање центара при пуном процвату те нове грађанске цивилизације. Шпански барок и француски стилови до Револуције и Наполеона значе увек вођство једне од културних сила апсолутистичког дворског друштва, било хабсбуршког Мадрида или Париза.

Тек XIX век је онај који даје реч већем кругу народа Европе. Истина, опет ће Француска бити иницијатор у ликовној и примењеној уметности, Немачка у музици и филозофији, — али у сваком народу долазе до израза постепено шири друштвени слојеви и акценти националних школа. Ствара се шира платформа Европске културе.

У то доба спада и наша прва културна обнова.

Почев од половине XVIII века и ми смо преживели све фазе развоја европске културе, а да смо при томе успели да дамо нешто и од свог специфичног народног израза. Код нас се духовна струјања општег европског значаја огледају поглавито у литератури и сликарству. У том аналитичном XIX столећу код већине европских народа видимо цветање ових двеју грана уметности. То је било доба у коме једна заједничка душевност први пут обухвата цели континент. Иза општечовечанских идеја буди се и једна заједничка свест о припадању Европи. Сваки народ манифестује донекле кроз њу свој карактер. Док су немачки идеали прожимани Weltanschauung-ом, француски осећањем форме и укуса, италијански лепотом композиције, шпански драматском страху, — имали сви за собом један јасан континуитет развоја, дотле је наше ново формирано друштво, једва ишчупано из робовања Истоку, осећало жеђ за афирмацијом личности у непосредном и слободном додиру са човеком и природом. То се збива после вековног колективног и безименог стварања највеће наше народне литерарне вредности, народне епике, која нам је баш у XIX веку осигурала у очима европског света место у тој заједници. Оно што је најбоље створено сада у српској поезији и сликарству, носи обележје интимног. Ређи је епски замах и драмска конструкција са концепцијом колектива. Његуш је можда једини и гигантски прилог наш у том погледу.

Страсти, идеје и осећања долазе и сувише индивидуално судбински до израза у динамичној борби са свакидашњицом. Зато је у портрету, у студији личности, најјаче српско сликарство, док је у библиским, историским и жанр мотивима теже наћи један одређени српски став. Своме гледању на свет српски великани дају пре печат своје личности, него неког колективног схватања. Српско средњевековно сликарство било је једна конструктивна целина снажне концепције, одјек једне уравнотежене епохе. Народна поезија моћно се скристалисала у свој моралној величини за време једне тешке периоде под Турцима. У борбеном XIX веку иживљују се пригушене енергије. Проблеми, од ренесанса на овамо, згуснути у 100 година, траже решења у душама индивидуа. Уметнички доживљај зато има дирљиву ноту опоре свежине.

Величина и трагика поетског и сликарског позива разумљива је у тако једва још обновљеној друштвеној средини. Највећи су је највише осетили, као Његуш или Даниел, Лаза Костић или Радонић, Јакшић и Крстић. Морална чистота уметникове личности показује се код Срба најзавидније у XIX веку. Нису идеалисти само песници оног доба! И сликари живе заиста за идеале и свој занат. Колико самопожртвовања и оданости својој мисији је требало тада у примитивној сиромашној Србији или у крајевима аустриске војне границе, у Банату, где се у племенитом такмичењу са Купелвизерима и Барабашима имало доказати да је српски сликар не само дорастао свом позиву и утакмици, већ да има апсолутне високе квалитете, пошто није без старе културне подлоге!

Српско сликарство се сасвим природно развија на северном етничком подручју Срба у Подунављу. Из потреба црквеног и грађанског живота, нарочито од половине XVIII века. Чудновато може то да изгледа чак и данашњем посматрачу који види примитивни патриархални живот нашег сељака у забаченим брдским крајевима. Али тај сељак је пријемчив за културу чим му то материјално стање дозвољава. Одмах после Доситеја и Вука, ту су већ рано и Ђурковић и Бакаловић у Србији. И у XIX веку не само српска места у Банату или Срему, не само Београд, већ и српске паланке јужно од Дунава имају по који европски уређени кутак у ктилу бидермајера, а зидови су украшавани портретима или „штилебенима”. Улога грађанског сталеза код Срба веома је часна у XIX веку. Она је подлога свима племенитим и корисним стремљењима нације. И ако материјално ојачало, ово грађанство, у основи скромно и повучено, готово је на жртве за добро целине са ретким културним смислом. Нити претерано конзервативно, — без болесних амбиција, оно је тада омогућило један здрав културни развитак. У борбама водећих породица и политичких странака још нису биле нестале понеке драгоцене патриархалне особине, изванредни специфични српски тон и стил.

Пре новоформираног грађанског елемента још, Црква је била значајан мецена нашим тада не мирујућим путујућим сликарима. Улогу државне власти, око које се окупљао у средњем веку културни живот, преузима у турско доба српска национална хришћанска црква. Велике сеобе Срба са Косова воде у неиздрживим моментима ропства црквени главари. Разумљиво је да су ови, чим су као први ауторитет нације и са хабсбуршком управом постигли значајне привилегије и аутономне услове за живот Срба на Војној граници или Војводини, — око себе окупљали све културне раднике. Славна традиција старе српске црквене уметности

www.УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА доводи до искрене сарадње између црквених отаца и сликара. Сремски Карловци и фрушкогорски манастири, и бројне галерије, пароксија и црквени иконостаси настали су тако.

Са ослобођењем Србије од Турака истакнуте личности владајућих династија и новостворена државна власт прихвата уметнике. Кнез Милош Обреновић и Александар Карађорђевић око половине XIX stoleћа позивају Георгија Бакаловића и Уроша Кнежевића да портретишу значајне личности. Ове две ривалне династије постају и први колекционари. Оне се брину о одржању историског духа. Александар Карађорђевић шаље сликара Аврамовића у српске манастире и на Атос. Милан Обреновић је слао Милићевића и прихватио Каница да обиђу знаменитости и споменике Србије, док је сликар Крстић имао да овековечи пределе, споменике, обичаје и ношњу народну. Тако се поред икона, портрета и мртве природе у другој половини stoleћа развија, из јавне потребе, предео, жанр, ентеријер, историски табло и парадни портрет. У Топчидерском Конаку се формира и прва галерија слика, коју уређује Стеван Тодоровић, заиста „хроничар београдског друштва за Кнеза Михаила и Милана”.

У погледу технике, Срби су после вековних искустава у фресци и дрворезу, пришли уљаном сликарству и графици. Учињен је велики напор да како у техници, тако и у стилским тежњама иду у корак са европским тековинама. Пошто у уљу нисмо имали својих узора у смислу великог европског сликарства, до XVIII века, то смо се ослонили на нама најближу Италију и Немачку. Бакрорези италијански, немачки и низоземски дуго су узори за композиције иконостаса. Старе везе са Венецијом никад нису прекинуте. Тамо ради српска штампарија у најцрњим данима за Србе. Заједничка борба против Турака приближује и Немце и Србе. Уз то изван, рекло би се, конквистадорски дух гони Србе нарочито од XVIII века у далеки свет. Приличан број путописаца обогаћује и српску књижевност XIX века. И сликари путници постају општа појава од користи нацији. Видици се нагло проширују, многе ствари постају блиске и нашем духу. Природно је Беч онај културни центар који највише привлачи. Још за Марије Терезије српски темишварски епископ Вићентије Новак шаље већи број питомаца тамо на уметничку академију. Око половине stoleћа накупила се ту прилична колонија културних радника са Вуком Караџићем, пријатељем Гетеа и Грима на челу. Али при крају stoleћа Минхен постаје стециштем српских академских сликара, све док после светског рата Париз не преузе ту улогу.

Ослањајући се на Италију, Беч и Минхен изграђују дакле Срби свој нови израз у XVIII и XIX веку. Идући за европским развојем, од барока до импресионизма и Цезана или Ван Гога, они су се трудили да дају своје сопствено обележје и стилске одлике. При том треба истаћи свест да српска уметност није изгубила континуитет постојања почев од средњег века. Барок се јавља од XVII века и код старих српских зографа који раде у византиским традицијама. Прелаз ка одлучнијем западњаштву чини зограф Жефаровић. Треба истаћи и то да су Срби први пришли на Балкану том европском схватању. На иконостасима Крачуна и Орфелина тамо је већ сва страст и патетика касног европског барока, али, што је значајно, не без извесног српског и личног акцента. Са урођеним и наслеђеним осећањем за стил уноси Чешљар свој ружичасти и љупки рококо у своје иконе или већ снебивљиви касни барок у портрете. Уз пуно разумевање стваралаца и мецена, купаца, сликарство XIX века постаје већ присним саставним делом српског културног живота, од класицизма па до импресионизма. Али пошто је малограђански свет са својим парохијама и комуналним већницима, по својој наклоности, најближи оним тежњама израза која су прожета наглашавањем позитивне и корисне стварности, није чудо да се најраскошније расцвао и најдуже одржао бидермајер. Зато је и своје највеће мајсторе дало Српство са обележјем реализма.

У овом нашем излагању не задржавамо се на личностима, већ на принципијелним појавама. После књиге г. Кашанина, о два века српског сликарства, у којој су изнете све значајније чињенице и драгоцени податци, — ми се ограничавамо на један синтетични поглед, на истицање битних појава, што баца светлост на основе наше духовне констелације.

Класицизам није имао међу српским сликарима свога Лукиана Мушицког. И ако се облачило по моди ампира, није се тако понашало. Узвишени амбир једва је оставио своја дела у архитектури цркава и у дивним скулптурама иконостаса.

Као што нам је више лежао барок него рококо, тако смо радије прихватили једноставнији и стварнији бидермајер. Само понеки сликари из прве половине XIX века су показали своје наивно одушевљење за изричито класичним ставом и стилизацијом у духу Давида и Фигера. Али може се рећи да је скоро сва плејада прве половине столећа полагала много на чистоту строгага цртежа, на савесно моделовање и тежила је за одмереним и укусним композицијама.

Када Константин Даниел даје мушки портрет као пластичну бисту обасјану плавим хладним светлом, или када Димитрије

Аврамовић у апотеози Лукиана Мушичког приказује растанак поете са Музом, слично дражесној бајци о Орфеју и Евридики, — то несумњиво показује колико је српско друштво ишло у корак са временом. Међутим Арса Теодоровић прави је претставник те прве епохе XIX века и као такав чини нам се блиским оном Доситеју кога је тако магистрално портретисао. Он даје први нову занатску подлогу. Он је наш први мајстор са великом радионицом, који ствара класичну школу. Ако у композицијама није много даље отишао од Фигерових образаца, у портретима умео је да поставља фигуру, да срачуна позу. Поред овог званичног оца нашег сликарства, било је онда још два изразита сликара тадашњег друштва: Павле Ђурковић и Георгије Бакаловић. У њима има исто толико шарма примитивног, колико и проницљиве психологије. Поред покорног осмеха неумољивом строгошћу је сликан Кнез Милош са чалмом на глави и фрајле у костимима „а ла Жозефин”. Тај занимљиви сусрет генерација у духу, ставу и оделу дат је већ са извесном бидермајеровском наклоношћу према типичном и случајном, како у души тако и у материји. Као код Стерије Поповића, оживљују лица оног времена.

Трећи и скоро најзваничнији сликар србијанске средине, Урош Кнежевић, озбиљнији је али и сувљи можда у свом рационалном приказивању стварности. Ако смишљено постављање прелази понекад у манир, никад савесни третман карактера и штофа. Портрети Николе Алексића зраче са много више старинског шарма разнеженијег бидермајера. Он је у том интимном породичном кругу паланачких људи умерен и уздржан. Њему насупрот Јован Поповић је смелији и наметљивији. Све су то сликари портрета и карактера са једним рационалним гледањем на свет и у својој младости искусног народа. Међутим једна Валдмиљерова ученица, Катарина Ивановић, први женски академик наш у почетку столећа, уме да доноси и дирљивију искреност у свом Аутопортрету и уме да обрађује грожђа у котарицама и хаљине са правом женском деликатношћу.

Највећи уметник наш у првој половини XIX века, европског значаја, у рангу једнога Вука у књижевности, био је несумњиво Константин Даниел. Он је изванредни мајстор сликарске фактуре нашег пуног бидермајера. Велика радиност, ретка савест и култура, нежна осећајност су се сјединили у овом обожаваоцу материје, пути и боје. Његови су иконостаси стилски монументално схваћени, а у појединостима рафиновано обрађени, са очевидном наклоношћу и укусом за жанр и анегдоту. То је богато и живо сликарство, на које не наилазимо сваки дан. Његови портрети и мртве природе проживљени су, одуховљени са свом топлином

душе једног ретког човека. Несумњиво је познавао и Италију и Холанђане, али све што је научио дао је у духу свога времена и средине у којој је живео. Интерес српског бидермајера сконцентрише се више но игде на човека и непосредну околину. И Даниел је умео да да невероватну поезију овог најужег круга збивања. Човек који је чезнео за најширим сазнањима света и који је остао у ситном милијеу! Зар нису њему сродне најдрагоценије странице Љубе Ненадовића или најинтимније инспирације Змајево?

У погледу колорита и интимног расположења има лепих квалитета и Јован Исајовић. Можда је у концепцији и нешто слободнији. У портрету девојке, обучене у тадашњу грађанску нашу ношњу, он крај ње поставља руковет ружа, а у позадини иза завесе тамо је већ расположење сутона.

То расположење природе у српском сликарству доноси романтични покрет.

И у српском сликарству осећамо нешто слично Бранковом Стражилову. Зар и Љубомир Александровић не отвара нове видике са својом Берачицом, стављено и у сред природе и са позадином магловитих планина? Сунце и дискретне сенке, осетљивији валери и право расположење како модела, тако и предела! После бежања бидермајера у породични кутак, долази ново бежање у природу и прошлост. Димитрије Аврамовић, по факури час уздржани класик, час изразити ученик Амерлинга и Валдмилера, по идејама је романтик. Он се одушевљава нашим средњевековним манастирима и обилази Атос, Хиландар! Један од занешених путника, као Сарајлија. Павле Симић слика у манастиру Кувездину живот и дела Немањића. Радонић обрађује смрт младог цара Уроша скоро шекспировском концепцијом. И један и други одушевљавају се Италијом и њеним ремекделима. Али док је први колориста, други је мајстор чврстога облика. Обојица су велики мајстори портрета са извесном лежерном рутином и академском ученошћу која је својствена већ половини столећа. Радонић је пандан Лазе Костића у сликарству по свом трагичном темпераменту. Али Ђура Јакшић је јединствени и најизразитији наш романтик како у поезији, тако и у сликарству. Страствен и осећајан он уме да постави драмску композицију, уме да супротстави контрасте. Сав је у напетости свога темперамента. Као такав не обичан поклоник Рембранта и Караваџа. Можда је и сувише лежеран и немиран у цртежу. Поред богате маште и снажне експресије он сав живи у боји и тону. Није претерано ако се за њега вели да је наш Делакроа и Гоја.

Српска романтична школа, око половине XIX века, остаје несумњиво један сјајан доживљај, али нигде се није испољила

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

сва скривена неуравнотеженост и егзалтираност наша; мало њих је било од сликара прожетих и техничким и стилским одликама романтизма, док је већина била само идејно занесена литерарним романтичним покретом, који је за Србе значио свакако интегралну духовну народну обнову. — Дивно је чудо да међу романтичарима нашим налазимо и такву смирену и смишљену фигуру, као што је то Стеве Тодоровића. Код њега има мало и патетике и театралности, зато се он постепено изметнуо у академског мајстора, у сликара великих историских композиција и парадних портрета какве је захтевала Србија Краља Милана. Он уме да поставља, као изврстан режисер свога времена, служећи се обилно штафажом.

Наше сликарство се развило паралелно и под утицајем осталог европског, али колико оно има свога дубљег резондета, колико је оно и чедо свога тла, то се примећује и из паралелизма њеног развоја са литературом. Типови стваралаца имају своје пандане који нам се и не тражено намећу. Значи било је увек штофа, и било је извесних специфичних одлика и вредности у атмосфери, који су долазили до свога израза спонтано у разним облицима, врстама и личностима.

Исто поднебље и време, које даје Јакова Игњатовића и Лазу Лазаревића донеће нам и наше реалисте-сликаре. Колико снажније делују они у својој озбиљној скромности. Ту су тамније асфалтске боје минхенске школе са смелим жаром блиставих мрља. Продубљени истински предео, озбиљно простудирани типови, драгоцен фолклор, жанр и ентеријери. Колико је минуциозан и надахнут у обради најмањих детаља дивни Милош Тенковић! Инспирација иде заједно са великом љубављу према истини. — Фигура Ђорђа Крстића је обрађенија и довршенија у концепцији и техници. Она у „Анатому”, рекло би се, достиже у моментима Његушевске висине. То је други највећи сликар наш потресне изражајне снаге, трагичне осећајности и узвишеног укуса. Смели потез и изванредно осећање форме га карактеришу. Са уздржаним контрастним тоналитетом он уме да дочара ефекте мистике и истине у исто време.

Павле Јовановић и Урош Предић дају последње слово у натуралистичком приказу стварности. Омиљене фолклорне сцене нису увек без сећања на Дефрегера, али у детаљима има франтантно успешних оригиналних доживљаја. То је сликарство рутине и убеђеног артизма. Поред мајсторског портрета који код Јовановића има елегантни салонски, код Предића интимни карактер, — обојица су се бацили и на велике композиције. Тако Јовановић оставља историска платна, а Предић иконостасе. Ово их одводи

у декоративни академски манир, који остаје привлачан. Зар није то заиста Парнас у нашем сликарству?

Марко Мурат, сликар светлости и ваздуха и топлих облика, — Риста Вукановић, сав треперљив у сенци ватре, и Стева Алексић, снажно декомпонованим облицима у мрљама тамнијих гама, су наши импресионисти на крају столећа, са много поезије и озбиљности. Са Надеждом Петровић и Костом Миличевићем јавља се сва ватра и нада новог века. Велика надахнућа и чежње и слутње. Последњи јесењи дани једне велике епохе обнове у свој својој немирној ветровитој усковитланости и тренутци пуни душевног расположења.

Из даље перспективе гледане, ствари се повезују у ретко испреплетени континуитет једне српске школе. Јер у том сликарству се крије један добар комад српске душе. Дубоко озбиљно, стојички смело у свом основном расположењу, оно само понекад пропушта немарну љупкост или нежност, као сунчеве зраке иза облака. Нема код нас оног злогласног сентиментализма из остале Европе, док фантазију и чежње опхрвава најчешће горчина стварности. Интимни реализам и због тога прожима у суштини став нашег сликара скоро кроз цели XIX век.

Ђорђе Мано-Зиси

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

ПОВОДОМ ВАСПИТАЊА У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Циљ наше средње школе је да ученике оспособи за студије појединих научних грана и од њих формира свесне чланове друштва; једном речи да пружи ученицима потребно образовање и васпитање. Ако под васпитањем разумемо образовање карактера, онда је дужност наше средње школе да код ученика развије не само њихове интелектуалне способности већ да од њих створи у пузом смислу моралне људе, добре и свесне чланове њихове отаџбине.

Како и колико се у нашим средњим школама спроводи такво васпитање? — Морамо одмах рећи, да, и поред свега настојања, школа нема у томе неког нарочитог успеха. То има свога разлога. Пре свега, она је слободна. Значи да су ђаци само за време часова у њој; ван тога времена су потпуно слободни. Значи још, да су они више под утицајем својих родитеља, друштва у којем се крећу и лектире која им дође до руку. Поред тога, наша средња школа је, по великом броју ученика и донекле по настави готово универзитет. Као и на универзитету, ученик је остављен самом себи у погледу спремања. Наставник предаје и објасни лекцију, а да ли ју је ученик разумео и научио, то је његова ствар; ипак он мора да има добро владање, иначе се по дисциплинским правилима искључује из школе. Док је у школи био мањи број ђака и, нарочито, док се у земљи водио патријархалнији живот, дотле је она и могла пратити рад и понашање својих ученика, па на њих и утицати, а данас је то мање могуће. Ипак, и поред такве своје ситуације, школа, морамо рећи, одржава стару традицију и води рачуна о васпитној страни ученика. Кроз наставу — тако заступа и педагогија — особито кроз наставу веронауке, српског језика и историје, ђацима се у њој пружају морални појмови. Кроз школску дисциплину — такође по педагогији — ђак се дисциплинује, то јест постаје васпитан ученик.

Али такав рад у погледу васпитавања ученика данас није довољан. Наставници пре свега морају прећи и обрадити програм свога предмета, који није мали, те немају времена за разговоре

ван њега. На пример, наставник српског језика, који има највише шанса да дође до погодног чланка за обрађивање, мора најпре да се на њему позабави граматиком, стилистиком, па и естетиком, а онда тек његовом моралном страном. Чак и наставник веро-науке, који својим предметом може пружити највише моралних идеја, из истог је разлога у немогућности да се на њима задржава; он је окупиран историјама, теолошким расправама, обредословљем, катихизисом, а само у једном одељењу етиком и то хришћанском, док ми хоћемо морал који образује карактер, то јест хумано-национални морал, грађански морал. — Као што се према овоме види, у колико се ради на васпитавању, рад на њему није систематизован. Исто тако и само васпитање није одређено, те наставник ни сам не зна о чему би с ученицима поразговарао из области морала, и кад за то добије времена.

Тек се у последње време осетила потреба за директно васпитавање ученика. По наречењу Министарства просвете и прошле и ове школске године држе се по школама предавања из грађанског морала, па се настојава да у извесним питањима узму учешћа и ученици. Ово суделовање ученика је врло добра ствар. Пасивности уопште не сме да буде. Кад ученик учествује у третирању појединих питања, он мора да резонује, а са резоновањем и појмови му постају јаснији. Понеко тим путем и долази до извесног уверења и на тај начин образује свој карактер. У том циљу наставници српског језика могли би више давати теме из области морала, као што је то некада и било. Они то могу чинити утолико пре што се по њима лепо могу видети ђачки погледи на живот, друштво и отаџбину, на све оно што тангира наставника као васпитача. После израде таквог задатка могао би наставник и исправљати извесне погледе и ценити ученика по карактеру.

Но, наставникова реч, која је у школи меродавна, највише би имала васпитног утицаја кроз предмет који би имао циљ да ученика директно васпитава. Тај би предмет био *грађански морал* или *грађанска етика* или само *моралистика*. Без њега се школе западно-европских народа не могу замислити. — Што код нас он није заведен, премда је то у своје време тражено, склони смо веровати да ранији режими нису били склони утврђивању одређених моралних погледа на друштво и државу. Они уопште нису трпели реч морала и карактера, те смо се зато и строзавали морално. — Тим би предметом у многоме допринели стварном васпитању ученика. Њиме бисмо у школи спроводили одређено васпитање, потребно будућем грађанину; спроводили бисмо морал који треба да се примењује у друштву, морал који би био усвојен и од државе и од цркве.

Ако хоћемо да народна интелигенција буде правилно васпитана, онда тим предметом обрађујемо оно по чему ће она бити корисна и народу и држави. Кроз тај предмет би се у нашој школи обрађивао појам правде, савести, части, слободе, одговорности. Сазнао би се значај љубави према ближњем и отаџбини, доброте, савесности, пажње, солидарности и племенитости; противно томе указало би се на суровост, мржњу, несавесност, грубост и себичност. Кроз тај предмет претресале би се мане и врлине човека, добри и рђави карактери, особине јунака и подлаца, па би се упућивало и на познавање себе самог. Ученик би се упућивао на размишљање колико шкоди друштву лукавство, себичњаштво, грубост, лењост, а колико користи искреност, поштен рад, марљивост, штедљивост и поштовање туђих интереса и туђег времена. Једном речи, наша интелигенција би још у школи сазнала и научила да је већа морална од материјалне добити, да је одржање дате речи особина културна и савесна човека, да се културан човек цени по његовој исправности и племенитости.

Тим предметом би се такође на најбољи начин објаснило шта је цивилизација и шта је цивилизован човек до данас учинио за њено обезбеђење. Објаснило би се шта је отаџбина и какве су наше дужности према њој; шта је држава, какве нам користи она пружа и које су наше обавезе према њој; шта су власти и какво поштовање дугујемо њиховим преставницима. — Дакле, грађански морал, као предмет у школи, пружио би ученицима појмове из области морала у најширем смислу. Колико би он допринео њиховом васпитању и колико би од тога и они и држава имали користи, мислимо да није потребно објашњавати.

Да резимирамо. У нашој средњој школи рад на васпитавању није довољан. Он треба да се систематизира и васпитање тачно одреди. То се може постићи, ако се у школи уведе предмет под одреди. То се може постићи, ако се у школи уведе предмет „грађански морал”, који би обухватио све моралне појмове који се односе на човека, као и појмове о друштву, држави и отаџбини.

П. Ј. Тодоровић, професор

ЖЕНА У НАШОЈ НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ

Познато је да жена има велики удео у развоју породице, друштва, па чак и човечанства, и да је њена улога велика и од пресудног значаја. Жена у васпитању подмлатка носи на себи главну и највећу одговорност. Оно што је најважније у васпитању: унутрашње изграђивање личности сваког појединца, пада, углавном, на жену, мајку. Она треба да оплемени и развије у човеку љубав према свему што је чисто и узвишено. У највећем броју случајева мајка је крива ако дете не пође правим путем, ако је унесрећено за цео живот. Стога је с правом речено: какве су нам мајке онакви ће нам бити синови и кћери, односно грађани. А како је жеља свих нас да нам кћери и синови буду добри и честити грађани, достојни имена човек, то је потребно обратити највећу пажњу на изграђивање моралне личности код женске деце — будућих супруга и мајки.

Најлепше примере узвишених жена можемо наћи у нашој народној поезији, која је огледало народне душе, народног схватања живота и животних проблема. Наш народ је умео да правилно схвати велику улогу жене у изграђивању људске среће. Он је опевао жену од њених најранијих па до најозбиљнијих дана. Сви важнији тренуци њеног живота, како физичког тако и унутрашњег, духовног, обухваћени су. Он пева лепоту и скромност српске девојке, дубоку и безграничну сестринску љубав, верност и племенитост узвишене супруге, и више од свих — високо је подигао култ мајке, створио је читав ореол око њене главе.

Прва слика коју добијамо о српској девојци, јесте њена складна лепота:

„У Милице дуге трепавице,
Покриле јој румен' јагодице,
Јагодице и бијело лице . . .”

Она је снажна, здрава: „Сред образа румена ружица”. Пред њеном лепотом остаје се задивљено:

„Ој пунце, ђевојачка мајко!
Или си је од злата салила?
Или си је од сребра сковала?
Или си је од сунца отела?
Или ти је Бог од срца дао?”

Наш народ је умео да тачно оцени вредност спољашње лепоте, она је пријатна, али пролазна. Народ то дубоко зна и зато јој не посвећује много места. Много више места он је посветио духовној лепоти која је трајна, а много важнија, управо најважнија.

Српска девојка је вредна, радна, она ради и у кући и у пољу. Кућа се блиста од њене чистоће и ори од њене песме.

Она је везиља: „Да навезем брату зарукавље”. У свој вез она уноси себе, своје снове и чежње, своју уметничку душу, те златом везе по свили:

„У руци јој игла од биљура,
И у игли веденичко злато:
Пуни злато по бијелу платну”.

„Оба краја — крила паунова,
А у среди очи соколове”.

Поред свег посла она нађе времена да негује цвеће, залева га и плеви, тако да се заиста могло рећи: у којој се кући налази девојка, та кућа цвета.

Но девојка не ради само у кући, њу видимо и у пољу. Она је чобаница, чува своје стадо:

„И у пољу стадо Иваново,
И код стада сеја Иванова”.

Прва је међу копачима и жетеоцима. Сав тај пољски рад девојке раде уз песму, оне су ведре, насмејане, цело се поље ори од њихове песме. У пољском раду она ништа не заостаје иза мушкарца. Шта више, понекад је и изнад њега:

„Марко ужње двеста и два снопа,
А девојка триста и три снопа!

Кад ујутру јутро освануло,
Марко лежи стрмо без узглавља,
А девојка на ђерђеву везе!”

Све те послове и у кући и у пољу девојка ради хитро и с вољом. Сем вредноће српску девојку красе и друге одлике. Она је весела и насмејана, али је, кад затреба, досетљива, озбиљна и мудра: „Јања била мудрија од Јанка”. Она чак уме да буде и јака. — Али најлепши од свих украса којим је украшена, свакако ће бити скромност:

„Све девојке небу погледале,
Ал’ не гледа Милица девојка,
Већ преда се у зелену траву;

„Нит’ сам вила, да збијам облаке,
Већ девојка, да гледам преда се”.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Српска девојка није само вредна и скромна, она је и пуна душе. Врло је осетљива и нежна, уме искрено и топло да воли. Душа српске девојке најбоље се огледа у сестри. Сестра силно воли брата, њена жалост за братом такс је велика, њено очајање искрено, да то и непријатеља дира и он признаје: „Мили Боже, мила брата сеји!” Сестра би за брата своје очи дала: „А за братом очи извадила”. Рана за братом је непроболна:

„Али очи не могу израсти,
Нити срце за братом рођеним”.

И брат исто тако узвраћа сестри љубав, он је воли нежно и обасипа је многим милоштама:

„Браћа сеју врло миловала,
Сваку су јој милост доносили”.

Исто тако као што је добра сестра, девојка је добра и послушна ћерка. За њу нема веће светиње од родитеља, она их поштује и слуша без поговора. Жеља родитеља за њу је заповест, али она их слуша и ради не из страха, већ из превелике љубави према њима.

Овако васпитана, упућена у све домаће послове, девојка је, сасвим природно, дорасла својој новој дужности супруге и мајке која је чека у животу.

И заиста ту исту девојку ми видимо као супругу.

Жена је анђео чувар домаћег мира, племенита, она уме да буде јака, понекад и виша од свога мужа, у датом тренутку она спасава породицу раздора:

„Нијесам ти брата отровала,
Веће сам те с братом помирила”.

Она је затим добра и честита снаха:

„Кад је снаха у двор улазила,
По двору је срећу дијелила”.

Снаха је послушна, све укућане воли, са свима се слаже:

„Свекровима хитро послушање,
Свекрмама неодговарање,
Ђеверима брзо сусретање,
Заовама дивно дочекање,
Јетрвама миле договоре!”

Снахи се нарочито радује стара свекрва, јер снаха треба да јој буде одмена:

Благо мени, ето ми снашице!
Хоће мене стару замјенити:
Двор помести, воде донијети”.

Снаха је понекад тако добра, да је свекрва воли, скоро више него сина.

„Стоју мајка већ заборавила,
Снахе Јеле заборавит' нећу,
Снахо Јело, неношено злато!

— — — — —
Ко ће стару запитати мајку:
„Јеси ли се уморила, мајко?“”

Жена није само добра снаха, она је милостива и племенита јетрва. Нејаку децу своје јетрве она гаји и чува као своју рођену:

„Ковиљка је срца милостива,
Прије Мирку бјела хљеба даје,
Прије Мирку, нег своме Маринку,

— — — — —
Нитко не зна да је сиротица,
И да Мирко своје мајке нема”.

Поред ових врлина и многе друге лепе особине красе српску жену. Она је исто тако кућаница, гаји и подиже децу, сама шије, сама крпи, штедљива је и чуварна, али је и гостољубива домаћица. Нико не може доћи српској кући а да не буде почашћен оним што се нашло у кући, оним што је Бог дао.

Пуну величину, врхунац своје снаге достиже српска жена у мајци. Српска мајка је права светитељка, она уме да се жртвује за живот и срећу своје деце и своје земље.

Мајка је широкогруда, она заборавља увреде, све прашта својој деци:

„Боже јаки, и сви Божји свеци!
Мојој ћеци опростите гр'јехе.”

Мати не уме само да прашта, она зна и да се жртвује, јер она воли топлим и несебичном љубављу:

„Храни мајка два нејака сина,
У зло доба, у године гладне
На преслици и десници руци . . .”

Мајка је највећи пријатељ и најпоузданији саветник своје деце. Она живи само за њих, са њима дели и зло и добро, учи их да буду јаки у несрећи, а у срећи да буду скромни. Исто тако она их учи раду, истрајности, стрпљивости, једном речју, свему што је добро. Али она се не брине само како ће их одгајити и отхранити, она се брине и за њихову душу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Такође српска мати усађује у детету љубав према правди и истини:

„Марко сине, једини у мајке,
Немој, сине, говорити криво,
Ни по бабу, ни по стричевима,
Већ по правди Бога истинитога.”

За мајку нема веће среће него кад дочека да изведе своју децу на прави пут, да их види да су постали поштени и честити људи.

Немогуће је говорити о српској мајци а не поменути класични лик мајке Југовића, у којој су оличене све српске мајке. Југовића мајка није само велика мајка, она је и узвишена Српкиња. Видевши свих својих девет синова и мужа мртве на Косову, ни сузе из ока она не пушта. Она је поносна што је мајка хероја, а мати таквих хероја не сме да плаче. То јој даје снаге да остане узвишена у свим потресним призорима. Али и поред свег поноса и херојства, у њој је на крају ипак победила мајка. Матерински дуго уздржавани бол избио је свом силином у тренутку кад су јој гаврани донели истргнуту Дамњанову руку, њеног најмлађег сина, њеног мезимца. Мајка то није могла преживети већ је од пре-великог и дуго уздржаваног бола морала да умре.

Шта бисмо могли на крају из свега овога извући? Могли бисмо рећи да је жена наше народне поезије била један од стубова куће, да је, захваљујући њој, љубав у породици била узајамна и искрена, а породица здрава и на чврстој основи.

Наша народна поезија обилује многим лепотама, она нам, дакле, може послужити као одлично васпитно средство, као драгоцен пример и за родитеље, а поготову за децу — омладину. Само, нажалост, ми је можда не читамо довољно, ми је не познајемо довољно. А у њој је сабрана не само читава наша историја, но и многа драгоцене искуства, многа драгоцене сазнања из ранијег живота нашег народа која нам могу бити од не мале користи још и данас.

Наше народне песме су друго Јеванђеље за нас. Ни родитељи ни њихова деца не треба то да заборављају.

Војка Протић,
професор Треће женске гимназије

ШТА МИСЛИ НАША ДАНАШЊА ОМЛАДИНА

АНКЕТА У ПРВОЈ ЖЕНСКОЈ ГИМНАЗИЈИ У БЕОГРАДУ

Свако доба и сви животни услови намећу идеале, ако не наиђу на апатију и бескрвност. Да би народ могао веровати у своју будућност потребно је да има идеалистичку омладину и да је идеологија омладине јединствена. У прошлости, и у садашњици, налазимо примере за то. Један је циљ љубав према народној и државној заједници, према отаџбини, земљи отаца, наслеђеној по крви, по настављању духовног живота и моралних обавеза. Не домовини, која као и дом може бити свугде, него отаџбини. Несумњиво наша омладина као и омладина свих народа и свих времена има полета, одушевљења. Али је у питању да ли је то одушевљење слама која плане или гвоздени стуб о који се буре и ветрови разбијају. Да ли тај омладински полет има за подлогу дисциплиновану вољу, истрајност у вери и раду; хоће ли имати идејну повезаност за прошлост и стварност своје отаџбине и да ли је омладина међусобно идеолошки повезана? Према анкети која је извршена у Првој женској гимназији од IV до VIII разреда са темом: „Идеологија данашње српске омладине” изгледа, да је наша омладина свесна свега и да је много дубље од материјалних жртава — које је поднела и подноси, јер нема ни добру исхрану ни зими огрева — боли свесност о идејном и моралном расулу које је постојало код нас пред рат. Свесност кривице међутим вреди само уколико се несрећа проузрокована кривоцом може другипут избећи. Омладина је свесна да много више вреди прегнути и стварати. Свесна да нам треба многе духовне усредсређености, много воље и огромних напора да би се уздигли над садашњицом. Одговори на анкету сведоче о духовном полету и племенитим осећањима условљеним младошћу о тежњи узвишеној присној младости, о свесности да треба поћи од моралне реформе појединаца а несебичне, поштене, вредне и савесне појединце везати нераскидно истом идеологијом народном и државном. Разуме се не прећи из граница национализма у шовинизам, што је увек као свака себичност и неразвишеност штетно. Јер као што појединац живи у породици, породица у народу и држави, тако и народ и држава живе у широј заједници народа и држава.

А поврх свих су неумитни закони васелене, изражени у Богу, судбини, каузалитету. У свим одговорима а ови су многобројни и ако је учешће било добровољно, налазимо моралну непоколебљивост, схватање да је отаџбина светиља и жељу за несебичним и истрајним радом. Тежње су толико јединствене да би се могле изразити као

СИМВОЛ ВЕРЕ СРПСКЕ ОМЛАДИНЕ

1) Верујем да су несавесност у животу и неиспуњавање дужности, лична разрачунавања, завидљивост и мржња гробари моје отаџбине.

2) Верујем са Христом да васкрсење не бива без смрти и да ће народ српски после пута на Голготу и распећа на крсту ускрснути.

3) Верујем да од нас, нових покољења зависи хоће ли живот по ускрснућу трајати, или ћемо се сурвати у горе и теже робовање. Зато морам вредети не на речи него на делу.

4) Верујем да треба да волим свој српски народ и своју отаџбину у злу још више него што сам је волео у добру, да је права љубав у samozaboravu, те морам све лично и ситно истиснути из свога видокруга. Не смем мислити на своју корист, јер сам потпуно свестан да мени, појединцу може бити добро само ако је народу мом и отаџбини мојој добро.

5) Верујем да треба помоћи сваку добру намеру до циља општег уздизања; не смем непризнавати рад других истичући самохвално себе. Над поштеним радом или успехом сваког народног члана нека се срце моје испуни радошћу, а над његовом патњом нека се испуни болом. Да не мрзим старије и да им не ласкам, да не потцењујем млађе и да их не мазим.

6) Верујем да само радом, стручношћу и трудом могу сарађивати на темељу сигурније и светлије будућности свију нас.

7) Верујем да без садржајног нема осећања народности; без потпуног знања српског језика, историје и књижевности, без одржавања вере и обичаја, без своје песме у болу и радости моје србовање било би празна орахова љуска. Зато ћу упознати стварност народног живота и његове потребе, а народне умотворине нарочито песме, биће ми најдубљи и најчистији извор за упознавање духа народног. Оне ће ми показати пут моралу, филозофији, естетици. Откривањем добра и зла идеалом правичности научиће ме да браним своје, а не отимам туђе.

8) Верујем да као појединац пред туђином престављам свој народ и да ће туђин по мени судити о моме народу. Углед народа

мога зависи од моје спремности, мога карактера и мојих поступака.

9) Верујем са кнезом Лазаром — свесно, не из слабости, да је небеско царство увек и довека, и одабирам живот по правди, витештву и јунаштву, а у савести носим савет мајке Јевросиме да ми је боље изгубити главу него огрешити душу.

10) Верујем да је сваки частан рад достојан поштовања, да жуљеви на сељачким и радничким рукама стварају живот као и боре на челу мислиоца и пламен у оку уметника. Знам да смо сви потребни животу, зато ћу одабирати позив по способностима и нећу га се стидети као ни творац што се не стиди свога дела. Стид би ме било да се отимам за оно чему нисам дорастао.

11) Верујем да је истрајност, најтрновитији пут за младост, али је у њеним рукама зрело класје жетве, мир и тиха радост спокојства.

12) Верујем у будућност српског народа, изграђену од самопожртвовања, поштења и рада, од етике светосавске, косовске, народне вере и песме. Заклињем се да ћу их се сећати, поштовати их, држати их се увек и довека, амин.

Камен темељац за изградњу новог живота нашој омладини је љубав за српски народ и отаџбину. Она је свесна тога да је човек без отаџбине што и дрво без корена, и као што такво дрво не може живети тако ни човек без отаџбине не може живети на моралним принципима. У постављању идеологије са главним циљем све за отаџбину нема старих ни младих; има само идеализма, поштења и рада, или себичности, лењости и непоштења. Разлика између старих и младих може бити само у одабирању путева. Млади имају више интуиције, стари више искуства. Потребни су једни другима.

Аница Шаулић

СТВАРАЛАЧКА НАСТАВА

Наставни рад није више могуће схватити ако исти у својој основи није продуктиван, у смислу слободне делатности стваралачке фантазије. У односу на наставно градиво, наставни рад и у најсавршенијој својој форми, данас се јавља само као уметничко-стваралачки изражај душе наставника-уметника и његових активних сарадника — ученика. Психолошки утицај овакве наставе на субјект образовања изражен је у чињеници — што треба нарочито истаћи — да слобода човековог духа не допушта оно несметано стваралачко „мешење“, намештање или окретање, које је могуће код уметника мртвим материјалом, као што су: гипс, камен, боје, акорди и др., којима он, путем своје имагинативне снаге, путем личног преживљавања и својом уметничком душом даје уметнички израз, садржај, облик, целину — живот. У стваралачкој настави, ово „мешење“, окретање, изазива реакцију, јер субјект образовања и васпитања данашњице није више „тесто“, „постава“, већ живот са свима својим душевним изражајима активног и продуктивног радника и сарадника богатог животним својствима.

С друге стране, настава без духа, мртва, безидејна, претставља супротност стваралачком уметничком дидактичком раду. Ово потврђује познати принцип савремене дидактике, да је циљ дидактичког настојавања у оном уметничком оживљавању утисака, који у себи садрже битност уметничког стварања.

Ова чињеница може се још јаче уочити анализом задатка и битности дидактичког рада. Неупштајући се у појединости разматрања разних мишљења по овоме, ми ћемо само нагласити ону потпуну сагласност свих познатих мишљења о познатом принципу савремене дидактике: *учити, тећи знање значи гражити и пробудити живот из самог објекта наставног рада*, да би њиме обогатили умни и душевни живот наставног субјекта — ученика. Такав наставни рад, који се ослања на живот, јесте уистину и продуктиван и уметнички.

Грађу за наставни рад дају наставни програми. Тај оквир израђен више или мање на подлози децје психологије и дидактичких циљева, не спутава слободу наставника, коју је он дужан искористити до максимума. Избор и груписање наставног градива

удазе у домене те наставникове слободе рада, при чему се наставник држи педагошких принципа, закона дечје психологије и времена одређеног за наставно пословање, које он поставља на базу дечјег умора, дечје душевне снаге. Без ове наставникове слободе у раду, нема стваралаштва, нема живота, нити дечје активности у раду. Оваквим радом наставник уједно врши и припрему за рад наредног дана. И као што архитект или скулптор на припремљеном материјалу за своје уметничко стварање замишља у себи органску уметничку целину свог уметничког дела, који ће изградити и формирати, испитујући унапред погодности припремљеног материјала — тако и наставник у свом наставном пословању мора претходно испитати градиво, да ли исто одговара дидактичким условима, да ли се тај материјал може концентрацијом довести у везу са областима наставних предмета, као и да ли тај материјал може згодно послужити проширивању умног хоризонта разредне заједнице у циљу богаћења унутрашњег живота ученика, као и да ли ће одговарати дечјем узрасту и душевној снази њиховој. Исто тако, треба обратити пажњу и на индивидуалитет ученика, као и на разнолике стране душевног дечјег живота, које морају бити васпитне и по себи убедљиве, да поједини правци обраде наставног градива могу утицати на развој ове или оне ученичке наклоности. Најзад, анализом наставног градива дужан је наставник апстраховати све оно што је без дидактичне вредности, тј. оно што не одговара умном развоју ученика и што би природно чинило тешкоће наставном раду као сувишно, апстрактно, непотребно. У ово сувишно и непотребно градиво долазе: сувопарна номенклатура, незнатна и непотребна правила и неодређене, често конфузне хипотезе. Једном речју, она сувопарна систематизација градива, до које се не долази колективним радом разреда, већ се иста натура споља по готовом шаблону.

Важно је још истаћи да је илузорно, чак штетно, наставно градиво одабрано за наставни рад, *целкати, делити у некакве неприступачне и затворене кругове, јер се тиме губи целина, без које нема живота, нема јасних појмова, прегледности нити јасног схваћања.* Савремена дидактика истиче захтев комплекса, концентрације, скупне или глобалне наставе, која обухвата целине и динамику наставниковог рада.

Стваралачки наставни рад, у правом смислу тог значења, мора почети на почетку самог рада наставе. Ако при правилном и одређеном извођењу комплексне наставе пођемо по извесном плану који одговара захтевима умног дечјег развића у облику игре и забаве, слободног разговора и доживљаја, са припремљеним наставним средствима, убрзо ћемо наићи на низ момената,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

који упућују разредну заједницу на широко поље размишљања, закључивања и мануелног изражавања кроз цртеже, графичко претстављање, ручни рад, илустрације, рељефно приказивање и т. сл., што све таквим наставним радом буди младу животну снагу, изазива срећену акцију и развија активитет и појединца и заједнице. Такав рад је стваралачки и уметнички.

При оваквом пословању потребна су и многа техничка средства, као: потпуно солидно познавање градива, познавање методологије, умешност употребе концентрације и спровођења корелације наставног градива, разна наставна учила која одговарају наставном градиву, практична примена одговарајућих дидактичких праваца и принципа и др. Ова се средства могу сврстати у механички део продуктивног, стваралачког и уметничког наставног рада. И, као што се уметност и стварање не могу замислити одвојени једни од другог, тј. без посебних техничких и механичких услуга, тако исто се ни дидактички рад не може одвојити од ових потребних му средстава. Познавање употребе ових средстава у датим моментима, као и дубоко познавање наставног градива, одвојени једни од других не би били довољни за стваралачки рад, јер би њиховом посебношћу и подвојеношћу наставни рад био непотпун, празан, нејасан. Да би могли уметнички користити свет акорда, звукове и хармонизације, треба добро познавати клавијатуру, хармонију и правила музике уопште. Само темељно разумевање и непоколебљиво поштовање закона и опробаних принципа, који леже у основи сваке уметности, сваког стваралачког рада, може поуздано водити слободи истинског стварања, што је иначе императиван захтев сваког продуктивног рада. „С правом ставља модерно доба уметничко стварање у први ред, каже Паул Фикер. „Не ради тога што би свакога требало научити да пише симфоније и драме или да слика уљане слике! Задатак је овде сасвим нешто друго. Треба показати да је уметничко стварање могуће у много једноставнијим формама. Већ говорно изражавање, смисао за боје и облике буди стваралачке моменте, који су у стању да обогате сваки људски живот. Ту лежи могућност да се изгради, повећа и развије изражавање које дејствује у свакој дечјој души. Овде треба решити мноштво драгоцених задатака према којима је раније васпитање било врло равнодушно и беспомоћно. Полазећи од стварања мора се васпитати и подражавања. Треба у цитирању једне песме, у интерпретирању једног музичког комада и у сродним задацима нагласити стваралачки моменат и тиме подражавања издићи изнад механичког репродуковања до праве уметности.“

Стваралачки карактер васпитне наставе изражава се кроз разне своје облике. Унапред систематски замишљена обрада на-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI

ставног комплекса, буди код ученика ону снагу која утиче на његово даље развијање у схваћању и разумевању свега што га окружује, што посебно развија и љубав ка природи и друштву. Такав рад утиче на циљ живота, развијајући код сваког ученика оне животне снаге које га доводе у везу са елементима њиховог образовања и васпитања, са духом национализма, историјским моментима прошлости његове отаџбине и т. сл. Потребно је умети складно повезати сазнање ученика о карактеристици и својствима њихове отаџбине са већ изграђеним и провереним гледиштима о томе научних радника. Кроз овакав начин рада манифестује се моћ стваралачке наставе, којом се ученик упознаје широким замасима свог незајажљивог активитета, својом саморадном, самопоузданошћу и колективним радом своје разредне заједнице, са свима националним и социјалним вредностима кроз наставни рад, који га поступно али поуздано упућује и на самосталан и стваралачки рад у даљим настојавањима за умно и духовно усавршавање и подизање.

И сам задатак савремене наставе обележен је у постепеном оспособљавању ученика за самостално сазнање и схваћање у народној животној заједници а на темељу ученикове сопствене активности у наставној (школској и разредној) животној и радној заједници. То, у таквој средини стечено сазнање изграђује исправне односе у заједници и одговарајуће поступке њених чланова.

Правилно развијање свих ових душевних способности манифестује се кроз разне појаве наставног утицаја стваралачког рада. Тако, уметничка речитост ствара се буђењем уметничког духа, изградњом језичног стила и богатством речника, кроз свестрано упознавање ризнице народног блага, народних умотворина, уметничких књижевних творевина. Јер „и најмања жилица нашег тела казује, да је у том милом матерњем језику садржан сав наш живот, сва наша душа.“ Стваралачка настава својим утицајем ствара могућност за развијање *целог човека* тако, да ученици *вођени* наставником, улазе истраживачким радом у ризницу човековог душевног богатства, црпећи из ове све потребне елементе за своје умно подизање и усавршавање. У оваквом настојавању наставника осећа се потпуност, дубина, поузданост, продорност и свестраност стваралачке наставе, која би без стваралаштва била штура и без оног дубљег и трајног утицаја на своје ученике.

Као доказ за ово излагање нека послуже и оне две ознаке сваког истинског и правог стваралачког рада, које су саставни део стварања у васпитној настави: 1) смишљена припрема уз умешну употребу и примену постојећих принципа дидактике и захтева

дечје психологије; и 2) пуна слобода наставниковог рада. Без оне прве ознаке, овладале би слепа случајност, несигурност, произвољност и уображеност; без друге — мртви и укочени механизам и крути шаблон.

Смишљену организацију стваралачког наставног рада, наставник себи сам формира као продуктиван стваралац и вођ своје разредне заједнице слободом свога настојавања. Потребу слободе наставника у наставном раду изискују и наставно градиво и сам живот, јер је сама настава *израз живота*, који је темељни фактор у педагошком стремљењу савремене школе и њених идеолога и носилаца. *Ко ствара, тај сагоревајући на послу даје себе, богатећи плодовима тога рада друге око себе.* Не само преживљавање оних срећних момената у стваралачкој настави, кад се у гордој самопоузданости рачуна на снагу своје личности и на поуздан дидактички рад, него кад се и искуством у себи и од себе утврди неопходност за озбиљно схваћање дидактичког рада, — такви моменти су најубедљивије средство и поуздана припрема за плононосан развитак свог душевног живота, који се кроз то преживљавање животворно преноси и на стваралачки рад школске животне заједнице, коју води поуздани вођ — наставник — стваралац и уметник.

Стваралачка настава остаје незавршена ако заједно са васпитањем разредне заједнице за рад не буде развила ученицима вољу за рад са свим тежњама, стремљењима, врлинама и вредностима које одређују идеал онога који ради. Тек у томе случају утиче радно васпитање као једна од најдрагоценијих грана опште струје стваралачке васпитне наставе. Тек тада је стваралачка настава радноваспитна, кад ученике васпитава за продуктивне и корисне чланове радне друштвене заједнице.

Мишљење, да стваралачки рад у настави има својих граница које собом ограничавају слободу човековог духа, нема озбиљне подлоге. Још мање оно може ослободити од обавеза озбиљног наставног рада, који развија стваралачки карактер ученика. *Ко се одрекне оваквог стваралачког рада, тај неминовно улази у тмине механизма, шаблона и беспућа*, где ни наставник не може наћи задовољства, нити његов рад може бити успешан, нити народна школа корисна.

Милош П. Павловић

БЕЛЕШКЕ

ПРЕГЛЕД СТРАНИХ ЧАСОПИСА

РАЗВИТАК ЕВРОПСКИХ УНИВЕРЗИТЕТА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Од 6 до 13 века био је бенедиктински ред искључиви носиоца средње-вековног школства које се ослањало на антику. Карло Велики поверио је Алкуину, као своме министру просвете, оснивање манастирских школа које ће се бринути како за духовни подмладак, тако и за васпитавање световњака. Тако су све опатије каролиншког царства добиле по једну интерну (за будуће монахе) и једну екстерну школу за образовање световног клера и чиновника потребних за управљање крунским добрима.

Седам слободних уметности (*septem artes liberales*) чиниле су овде као и у античко грчко-римско доба основу образовања.

Слично су биле уређене и школе саборне цркве, у којима су предавали канонници који су живели по манастирским правилима. Из такве интерне

„СЛОВАЧКА АКАДЕМИЈА“

Недавно је у парламенту решено да се оснује Словачка академија наука и уметности. Задатак те академије је да потпомаже развитак уметности и наука у Словачкој. Академија се дели у три секције: секцију духовних наука са теолошким, филозофским, завичајним и правним одељком; секцију природних наука са математичким, културним, техничким и медицинским одељком и најзад уметничку секцију. Академија стоји под покровитељством министра претседника, који одређује претседника академије. Први велики задатак академије биће припрема прославе стогодишњице уздицања средње-словачког језика за словачки књижевни језик, што је учинио Лудвиг Штур 1843 године.

ПСИХИЧКИ УТИЦАЈ НА УНУТРАШЊЕ БОЛЕСТИ

На медицинском факултету Клаузенбуршког универзитета одржао је проф. Др. Зибек предавање о психичким утицајима на унутрашње болести.

Проф. Зибек је изјавио да се поремећајем функције може изазвати оштећење ткива, које онет штетно делује на органску функцију, тако да обадвоје, поремећај органске функције и оштећење ткива стално повећавају погоршање. При томе су органске функције зависне од целокупног вегетативног система тела, чији су елементи састављени од хормонских жлезда, вегетативних живаца и управних центара у мозгу. Али нема само овај систем пресудно дејство већ у знатном обиму и наследна маса и утицаји околине. Све више се увиђа да функције органа зависе од психичких утицаја. Проф. Зибек мисли да многе болести настају на тај начин што се осећањем незадовољства изазивају болести органа, које, ако се психичко узбуђење чешће понавља, доводе до оштећења органа.

ЕВРОПСКО ПАТЕНТНО ПРАВО

У једном предавању које је одржао на једном скупу у Данском савезу за заштитно право индустријалаца у Копенхагену изјавио је Др. С. Лиденмајер да европски простор пружа бесумње подесну основу за европско патентно право. У нордијским земљама већ су у овом погледу учињени многи припремни радови на састанцима и владиним конференцијама. По његовом мишљењу могло би да се истакне заједничко патентно право са свим својим преимућствима, кад би се створио орган који би стајао изнад инстанција појединих земаља и обавезно одлучивао да ли се и у ком обиму може издати један патент. Разлике у границама разних области, изјавио је говорник, нису тако велике да се не би могле изравнати.

ДРАГОЦЕНИ ФОСИЛИ ПРЕИСТОРИЈСКОГ ДОБА

У једној пећини код Ђенове, по имену „бела арена“, у току су ископавања која се врше у сарадњи Италијанског института за ископавања и државних власти. У пећини је пронађен велики број фосила који су још показивали различите слојеве непромењене, тако да су омогућене упоредне студије о разним епохама које су овде оставиле трага, нарочито о енеолитским и мезолитским епохама.

Из енеолитског доба нађено је шест мртвачких ковчега од великих камених плоча, у којима су били скелети у чучећем ставу. Из мезолитског доба нађена је читава катакомба која се састојала од око десет гробова. У њој су били скелети који су лежали опружени на леђима и имали уза се пробушене шкољке.

Из старијег каменог доба нађени су остаци животињских костију. Као најважније откриће важи скелет једног младића, високог раста, који је нађен у палеолитском гробу. Код њега је нађена изсушена јеленска кост, тако заштићена да је могла да служи као оружје, и једна врста капе састављене од камења и многобројних шкољки, а која је обавијала главу и рамена покојника.

Испитивања се настављају и постоји нада да ће донекле осветлити људе који су у оно далеко доба становали у овим крајевима.

ХРИШЋАНСТВО У ПОМПЕЈИ

Проф. Карло Агилар недавно се изјаснио о питању да ли је у Помпеји у годинама које су непосредно претходиле катастрофи постојала хришћанска општина. Он сматра да натписи у кући богатог Кн. Попеја Хабита у „Каза дељи аморини дорати“ допуштају да се закључи прво ширење хришћанства у Помпеји. Осим тога историјски је доказано да је Св. Павле из Тарза 61 године проповедао пред великом масом људи у оближњем месту Поцуоли. Сигурно су се међу његовим слушаоцима налазили и људи из Помпеје. У најмању руку је до провинцијског града допрла барем вест о гоњењу хришћана под Нероном и Клаудијем, јер је после пожара Рима почело гоњење присталица нове вере у скоро свим градовима Империје и довело до осетног слабења унутрашњег реда у Римској империји.

Д. Г.

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА У БЕОГРАДУ

препоручује своја следећа издања:

WWW.UNILIB.RS

ДВА ВЕКА СРПСКОГА СЛИКАРСТВА

ОД

МИЛАНА КАШАНИНА

СА УВОДНОМ РЕЧЈУ

МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ВЕЛИБОРА ЈОНИЋА

Књига је штампана у формату велике осмине, на бездрвној финој хартији, са 120 уметничких репродукција на кунст-друку и с прилогом четири слике у више боја.

Цена књизи 150.— динара

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) Змај — Одабрао, уредио и-предговор написао Сима Пандуровић, 207 стр.
Картон: Дин. 15.—
- 2) Песме Домовини — Антологија родољубиве лирике — Одабрао, уредио и предговор написао Трифун Ђукић — 280 стр. Платно: Дин. 30.—
Картон: Дин. 20.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) Петар Петровић Његош: Дела — II књ. Свободијада — Мање пјесме. — Проза — 457 стр.
Платно: Дин. 40.—
- 2) Петар Петровић Његош: Преписка. Прва књига . Дин. 80.—
- 3) „Из великих дана“. Одабране ратне приповетке српских приповедача . . Дин. 25.—
- 4) Владимир Велмар-Јанковић: Дневна вест . . . „ 20.—
- 5) Ђуро Димовић: Симеон Немања . . . „ 15.—
- 6) Миливоје Предић: Голгота . . . „ 15.—
- 7) Момчило Милошевић: Јован Владислав . . . „ 25.—

- 8) Душан Николајевић: Две драме . . . „ 20.—
- 9) Живко Милићевић: Записи о српској земљи . . „ 20.—

ПРОБРАНА ДЕЛА ВИЛЈЕМА ШЕКСПИРА

у преводу Др. Светислава Стефановића

- 1) Отело — 175 стр. Дин. 15.—
 - 2) Хамлет — 213 стр. 15.—
 - 3) Јулије Цезар — 156 стр. . . . 15.—
 - 4) Макбет — 153 стр. 15.—
 - 5) Краљ Лир — 210 стр. 15.—
 - 6) Антоније и Клеопатра 15.—
 - 7) Зимска бајка 15.—
- Свака књига садржи опширан предговор и многобројне коментаре.

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

- 1) Стеван Мокрањац: Православно српско народно црквено појање — У редакцији и допуни Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—
- 2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Одабрао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 сто. 50.—
- 3) Јосиф Маринковић: Божествена литургија Св. Јована Златоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 79 стр. Платно: 40.—
Картон: 20.—
- 4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 15 стр. 8.—
- 5) Петар Стојановић: Нова основна школа за виолину — I свеска 43 стр., III свеска 46 стр., IV св. Цена свесци 30.—
- 6) Мокрањчева Споменица — Написао Коста Манојловић 196 стр. 24.—

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

- Дин.
- 1) Љуба Ивановић: Цртежи — предели — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића 100.—
 - 2) Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ

- 1) Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци — У редакцији Милана Шевића — 350 стр. — Илустровано — Прва књига 30.—
- 2) Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци — У редакцији Милана Шевића — 375 стр. — Илустровано — Друга књига 30.—
- 3) Вук Стефановић-Караџић: Немашти језик — Луксузно издање — Илустровао Душан Јанковић — 24 стр. 26.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

- Дин.
- 1) Вук Стефановић-Караџић: Српски рјечник — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр. Картон: . 120.—
 - 2) Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији — стр. 189 20.—
 - 3) Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесама Вука Караџића — 169 страна 20.—
 - 4) Др. Јован Радонић: Сlike из историје и књижевности — 533 страна 80.—
 - 5) Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаногa — Са

- Дин
- црквенословенског на савременези српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр. 15.—
- 6) Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу — У редакцији Павла Вујевића — 646 стр. . 300.—
 - 7) Милоје Васић: Преисторијска Винча — I део: Индустрија цинабарита и козметика у Винчи — Везано божанство у преисторијској религији Винче и хиперборејски мит — 159+XVI стр. — 38 табли у мрком и вишебојном тиску — Полуплатно 70.—
 - 8) Милоје Васић: Преисторијска Винча — II део: Облици гробова — Мистичне очи — Игра на табли — Датовање Винче — 199 + XVI стр. — 124 табле у мрком и вишебојном тиску Полуплатно 150.—
 - 9) Милоје Васић: Преисторијска Винча — III део: Пластика — Теракоте — 170 + XXXII стр. — 136 табли у мрком и вишебојном тиску. Полуплатно . . 150.—
 - 10) Милоје Васић: Преисторијска Винча — IV део: Керамика — Винча и Березањ — Рибарска оруђа из Винче — 172 + XXIV стр. — 77 табли у мрком тиску. Полуплатно 150.—
 - 11) I Граматичка терминологија 20.—
II Књижевна терминологија . 15.—
III Ботаничка терминологија . 20.—
IV Зоолошка терминологија . 50.—
V Хигијенска терминологија . 20.—
 - 12) Зборник радова посвећен Живојину Ђорђевићу — У редакцији Б. Милојевића и С. Станковића — 330 стр. . . . 50.—
 - 13) Споменица Смедеревског града — У редакцији Пере Ј. Поповића — Луксузно издање — 147 стр. 100.—
 - 14) Др. С. Сагадин: Управно судство 30.—

Иде није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање.

Поред наведених дела, Државна штампарија у Београду издала је још читав низ закона, уредаба и правилника, научних дела, уџбеника за универзитете, средње, основне и друге школе. — О свим тим издањима Државна штампарија је издала лепо опремљен каталог, у коме је опширно описана свака поједина књига.

КАТАЛОГ СЕ РАЗАШИЉЕ БЕСПЛАТНО свима онима који то затраже дописницом.

Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.